

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	28.08.2019
Received / Makale Geliş	02.07.2019	Published / Yayınlanma	29.08.2019

1831-1841 MISIR SORUNU'NUN DOĞU AKDENİZ JEOPOLİTİĞİNE VE TÜRK BOĞAZLARINA ETKİSİ

THE EFFECT OF THE EGYPT ISSUE (1831-1841) ON EASTERN MEDITERRANEAN GEOPOLITICS AND THE TURKISH STRAITS

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ARIDEMİR

Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kütahya / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-2119-4508

Bilim Uzmanı Hacer ZORLU UĞUR

ORCID: 0000-0001-5446-8053

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1335>

Reference: Arıdemir, H. & Zorlu Uğur, H. (2019), 1831-1841 Mısır Sorunu'nun Doğu Akdeniz Jeopolitiğine ve Türk Boğazlarına Etkisi, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(41): 2309-2330.

ÖZET

Doğu Akdeniz'de kuvvetli bir devlet kurmak amacıyla olan ve bunun için de askeri, ekonomik ve idari reformlarda bulunan Mısır Valisi 1831 yılında isyan çıkararak Suriye'yi işgal etmiştir. Osmanlı Devleti'nin ordularını yenmesi ile kendisine İstanbul yolu açılmış, İstanbul'u ve Osmanlı Hanedanlığı'nı tehdit eder hale gelmiştir. Bu aşamada Mısır Meselesi; Osmanlı'nın iç sorunu olmaktan çıkarak uluslararası bir görünüm kazanmıştır. Güçten düşmüş Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü Avrupa güç dengesi ve mevcut durumun korunması açısından önemlidir. İsyanın ilk aşamasında diğer devletlerden yardım ve destek alamayan Osmanlı Devleti'ne Rusya yardım teklif etmiş ve bunun da yararını 1833'de Hünkâr İskeleyi Andlaşması'nı yaparak görmüştür. Bu andlaşma İngiltere ve Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını olumsuz olarak etkilemiştir. Bu andlaşmayla Rusya'nın aynı zamanda Türk Boğazları'nda üstün bir mevki elde etmesi Avrupalı devletleri telaşlandırmış ve Mısır Meselesi'ne müdahil olmalarına yol açmıştır. Mısır isyanının sonunda Osmanlı Devleti'nin çöküş içinde olduğu, zayıf ve perişan bir halde bulunduğu anlaşıldığından Türk Boğazları Meselesi çok taraflı andlaşmalarla düzenlenen önemli bir konu olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Ali Paşa, Mısır Meselesi, Hünkâr İskeleyi Andlaşması, Türk Boğazları.

ABSTRACT

The Egyptian governor, who sought to establish a strong state in the eastern Mediterranean and for this underwent military, economic and administrative reforms, caused rebellions in 1831 and then invaded Syria. With the defeat of the armies of the Ottoman Empire, the road to Istanbul had been opened to him, and he had become a threat to Istanbul and the Ottoman dynasty. At this stage, as the Egyptian issue had gained an international outlook, it was not an internal problem of the Ottoman Empire anymore. The territorial integrity of the weakened Ottoman Empire was important for the preservation of the European balance of power and the status quo. In the first phase of the revolt, when the Ottoman Empire hadn't received any help and support from other states, Russia offered to help and saw the benefit of this in a very short time by making the Treaty of Hünkâr Iskele in 1833. This treaty had a negative impact on the interests of Britain and France in the Mediterranean. Russia's gaining a superior position in the Straits with this agreement alarmed the European states and this caused them to intervene into the Egyptian issue. At the end of the Egyptian rebellion it was found that the Ottoman Empire was in the period of collapse, in a weak and devastated state, the issue of the Straits had emerged as an important subject.

Keywords: Mehmet Ali Pasha, The Egyptian Issue, The Treaty of Hünkâr Iskele, The Turkish Straits.

1. GİRİŞ

18.yüzyıl sonlarından itibaren gelişen “Milliyetçilik”, “Bağımsızlık” akımı çeşitli ırk, din, dil ve kültürlerden oluşan Osmanlı Devleti içinde hızlı bir şekilde yayılmış ve 19. yüzyıl başından itibaren Osmanlı İmparatorluğu’nun toprakları üzerinde emelleri olan devletlerin de etkisi ile imparatorluk topraklarında birçok isyanların çıkmasına neden olmuştur. Oysa bu yüzyılda Aydınlanma Çağı’nın gelişmelerini yakalayamamış, Endüstri Devrimi’ni gerçekleştirememiş Osmanlı İmparatorluğu’nda askeri, ekonomik ve siyasi sorunlar daha ağır hissedilmiştir. Hala elinde stratejik ve ekonomik bakımdan değerli geniş toprak parçaları olan imparatorlukta 1804’te başlayan Sırp İsyanı’nı takiben 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı yaşanmış, Ruslar bir yandan Osmanlı’ya karşı savaşırken diğer yandan imparatorluğun Balkanlar’daki Hıristiyan tebaasını ayaklandırmaya çalışmışlardır. Amaçları Mora’ya, Mısır’a çıkmak, Doğu Akdeniz’i ele geçirmek olan büyük devletler her fırsatta isyanları teşvik etmişlerdir.¹

Napolyon’un 1798 seferi sadece Osmanlı Devleti ve Fransa arasında bir mücadele olarak kalmamış, bir süre sonra Avrupa siyasetinin ağırlık merkezi İngiltere ve Rusya’nın da ihtilafa karışmaları üzerine Akdeniz ve Mısır’a kaymıştır.² 1798’de Fransa’nın Mısır’ı işgal etmesi hem İngiltere’yi hem de Rusya’yı telaşlandırmış, İngiltere, Mısır’ı işgal eden Fransa’nın ülkesinin Hindistan ile olan bağlantısını kesmesi sebebiyle telaşa kapılmıştır. Rusya da Fransa’nın Mısır’dan sonra kuzeye doğru çıkmaya başlayınca Napolyon’un Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkmasından korkmuştur. Çünkü zayıf bir Osmanlı Devleti’nden boğazları alabilecek ancak Fransa’nın elinden alması pek kolay olmayacaktır. Bu nedenlerden dolayı İngiltere ve Rusya Osmanlı Devleti ile birer ittifak yaparak Fransa’yı Mısır’dan çıkarmışlardır.³

Akdeniz’de başlayan bu mücadele Fransızların 1801’de Mısır’ı boşaltmalarıyla da sona ermemiştir. Napolyon’un 1798’de Direktuar yönetimine yazdığı mektupta “*Mısır’a hâkim olan Avrupa kuvveti Hindistan’a da hâkim olur*” diye belirtmesi Mısır’ın açığa çıkan önemini çok iyi anlatmaktadır.⁴

İngilizlerin yardımı ile Fransızları Mısır’dan çıkarmak üzere Osmanlıların gönderdiği orduya Kavala hâkiminin hazırladığı ücretli askerler de eşlik etmektedir ve kuvvetlerin başında Kavala hâkiminin oğlu Ali Ağa, ona yardımcı olarak da Mehmet Ali bulunmaktadır. Bir süre sonra Ali Ağa yurduna dönmek zorunda kalmış ve Mehmet Ali Kavala askerinin başına geçmiştir.⁵

Mısır’ın Fransızlar tarafından işgali üzerine Kavala’dan gönderilen askerler ile birlikte Mısır’a gelen Mehmet Ali, gösterdiği başarılarından dolayı o yıl binbaşılığa yükseltilmiştir. Fransızların terk etmesinden sonra bir tür iç savaş yaşanan Mısır’da Mehmet Ali, zekâsı ve iradesiyle güçlü rakiplerini elemiş ve Babîâli’nin kendisine verdiği Paşa unvanı ile 1805 yılında Mısır’ın hâkimi olmuştur. İngilizlerin ve Fransızların tahrikleri ile de iç çatışmalar zaman zaman iyice alevlenmiştir.⁶

Mehmet Ali Paşa’nın 1807’de İskenderiye üzerine yapılan İngiliz saldırısını başarıyla savuşturması onu Mısır halkının gözünde ve Babîâli’nin yanında daha itibarlı hale getirmiş ve kendisinden önce Kaptan Paşalar tarafından yönetilen İskenderiye ve Reşid’in yönetimi de kendisine bırakılmıştır.⁷

Osmanlı İmparatorluğu’nda isyanlar başlarken Avrupa’da da büyük siyasal değişimler yaşanmış, Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları sonucunda Avrupa’nın siyasi haritası ve güçler dengesi bozulmuştur. Avrupa’ya yeniden siyasi bir düzen vermek amacıyla 1815’te toplanan Viyana Kongresi’nde; İngiltere, Rusya, Prusya, Avusturya-Macaristan, Avrupa güçler dengesini kendi yararlarına yeniden düzenlemişlerdir.⁸ 1815’te Viyana Kongresi’nde; Avrupa’da mutlak ve muhafazakâr bir sistem kurulmuştur fakat bu sistem, büyük devletlerin 1829 Edirne Andlaşması ile

¹ Mehmet Kocaoğlu, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, C.6, S.06 (1995): 195.

² Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841 I.Kısım*, 2 bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 23.

³ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1990)*, 7 bs. C.1, (Ankara: Türkiye İş Bankası KültürYayınları,1991), 44-45.

⁴ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 23.

⁵ A.g.e., 24.

⁶ Sebahattin Samur, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi”, *Bilimname*, S.13 (2007/2): 131.

⁷ A.g.e., 131.

⁸ Kocaoğlu, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı”, 196.

temas edilen Yunan meselesini 1830 yılında Londra'da Yunanlıların bağımsızlığını kabul ederek halletmesi, büyük ve metb'u bir devlet aleyhine azınlık teşkil eden bir unsurun siyasi hukukunu tanımasıyla kendi elleriyle yıkılmıştır.⁹

Viyana Kararları'ndan kısa bir süre sonra, başta Fransa ve Rusya'dan destek alan Rumların 1821'de Mora'da başlattıkları isyan Ege Adaları'na kadar hızlı bir şekilde yayılmış ve Osmanlı Devleti'nin büyük çabasına rağmen isyan bastırılmamıştır. Bunun üzerine 1824 yılında Avrupalı uzmanlarca yetiştirilmiş düzenli bir ordusu ve güçlü bir donanması olan Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım talep edilmiş, Paşa da Girit ve Mora valiliklerinin kendisine verilmesi koşuluyla isyanı bastırmayı kabul etmiştir. 1825'ten itibaren isyanı bastırmak için Osmanlı ordusu ile birlikte hareket eden Mısır ordusunun kısa sürede büyük başarılar elde etmesi ve Osmanlı-Mısır ortak kuvvetinin isyanı bastırması üzerine büyük devletler harekete geçmişlerdir.¹⁰

4 Nisan 1826'da İngiltere ve Rusya; Petersburg'da imzaladıkları protokol ile Türkler ve Yunanlıların bir arada yaşayamayacaklarına ve kesinlikle birbirlerinden ayrılmaları gerektiğine karar vermişlerdir. Daha sonra Fransa'nın da İngiltere ve Rusya'ya katılmasıyla 6 Temmuz 1827'de Londra'da bir anlaşma imzalanmıştır.¹¹ Prusya ve Avusturya'nın onaylamadığı bu St. Petersburg Protokolü'nde Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na vergiyle bağlı muhtar bir devlet haline getirilmesi ve bütün Türklerin Yunanistan'dan çıkarılması hükmüne bağlanmıştır. Bu protokolün ardından imzalanan Londra Anlaşması'nda da Osmanlı Devleti'nin Petersburg Protokolü'nü imzalayıp, asilerle anlaşıp Yunanistan'ın kuruluşunu kabul etmemesi durumunda üç devletin asilere yardım edeceği ve Babıâli üzerinde baskı kuracağı belirtilmektedir.¹²

Osmanlı Devleti Yunan ayaklanmasına son darbeyi indirmeye hazırlanırken; Yunan ihtilalcilerinin yanında yer alan Rusya, İngiltere ve Fransa, Navarin Koyu'nda toplanmış olan Osmanlı-Mısır donanmasına 20 Ekim 1827'de ani bir baskın yaparak 60 kadar Osmanlı gemisini batırmışlardır. Savaş ilan etmeden, ultimatom vermeden, aniden yapılan bu baskında 6.000 şehit, 4.000 yaralı, bazı kaynaklara göre de 8.000 şehit verilmiştir.¹³

1826'da büyük bir cesaret göstererek askeri bakımdan ıslahata girişen II. Mahmud, Yeniçeri teşkilatını ortadan kaldırmış, fakat Yunan isyanı, mahalli ihtilaller, Rus Savaşı nedeniyle "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" gerektiği şekilde yetiştirilememiş ve düşünülen miktarda çoğaltılamamıştır.¹⁴

Navarin baskınının diplomatik bir sorun haline gelmesiyle; İngiltere, Fransa ve Rusya'nın elçileri İstanbul'u terk etmiş ve İbrahim Paşa'nın kuvvetlerini Mora'dan Mısır'a götürmek için İngiltere gemilerini göndermiştir. Fransa 30.000 kişilik kuvvetle geçici olarak Mora'yı işgal ederken Rusya 1828'de Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştı. 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'nın Osmanlı'nın yenilgiyle sonuçlanması üzerine 1829 Edirne Barışı imzalanmış ve Osmanlı Devleti'nin Londra Protokolü'nü kabul etmesiyle bağımsız Yunanistan devleti kurulmuştur.¹⁵

Birbirine denizlerle bağlı üç kıtaya yayılmış olan ve 16 bin mil kadar kıyısı bulunan Osmanlı Devleti birdenbire donanmasız kalmış, en güçlü savaş gemilerini ve en seçkin denizcilerini Navarin baskınında kaybetmiş ve Navarin olayı bir dönüm noktası olmuştur. Osmanlı Devleti Navarin'de batırılan donanmasının yerine yenisini koyamamıştı, dolayısıyla Rusya'ya karşı koyabilecek bir Osmanlı deniz gücü bulunmamaktadır. Osmanlı donanmasının yok edilmesiyle Rusya'nın İstanbul'a ve Akdeniz'e doğru sarkmasına engel olabilecek en etkin güç ortadan kalkmış oluyordu ki bu da İngiltere'yi kaygılandırmaya başlamıştır. Ayrıca Akdeniz'de Fransız donanmasına karşı koyabilecek bir Osmanlı donanması bulunmamasından Fransızlar da yararlanabilirlerdi. Gerçekten de Navarin baskınından 3 yıl sonra Fransa'nın Cezayir'e el koymasıyla¹⁶ İngilizlerin bu konudaki endişeleri gerçekleşmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu için Yunan isyanı büyük kayıplara neden olmuştur. Yunanistan'ı oluşturan toprakları kaybetmiş, Doğuda bir kısım toprak vermiş, Eflak ve Boğdan üzerindeki fiili hâkimiyeti

⁹ Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 47.

¹⁰ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 196-197.

¹¹ Bilâl N.Şimşir, *Ege Sorunu Belgeler (1912-1913)*, 2 bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), XXII.

¹² Mehmet Ö.alkan, "Türk-Rus Harbi'nin iki asırlık izleri", *Atlas Tarih*, S.51 (2018):57.

¹³ Bilâl N.Şimşir, *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kıyımlar-Kıyımlar-Göçler 1821-1913*, 1 bs. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2017), 36-37.

¹⁴ Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 46.

¹⁵ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 197.

¹⁶ Şimşir, *Ege Sorunu Belgeler*, XXXIX, XLI- XLII.

zayıflamış ve bu olayların üzerinden daha bir yıl bile geçmeden Cezayir'i de kaybetmiştir. 1529'da Osmanlı sınırları içerisine katılan Cezayir, imparatorluğun Akdeniz'deki hâkimiyeti bakımından ve Cebelitarık'a yakınlığından dolayı stratejik öneme sahiptir. Cezayir ile Avrupa devletleri arasında en çok Fransa ilgilenmiş, daha 15. yüzyılda ticari ilişkiler kurmuş, burada kurduğu bir şirketle buğday, bal, mum, yün gibi maddeler satın almış, Fransız mallarını da burada satmıştır. Yunan isyanında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan faydalanmak isteyerek bu ülkeyi ele geçirmeye karar vermiştir. Fransız kuvveti 13 Haziran 1830'da Cezayir'e çıkmış ve 5 Temmuz'da da Cezayir düşmüştür. 1827'de Navarin'de donaması yakılan ve Yunan meselesi ile Rus Savaşı'ndan yorgun çıkan Osmanlı, protesto etmekten başka bir şey yapamamıştır.¹⁷ “Donanmasız bir deniz İmparatorluğu” durumuna düşen Osmanlı'da çözüme hemen başlamış ve 1830 yılında Cezayir'in kaybını Mısır valisinin ayaklanması takip etmiş, Atina yöneticileri Ege Adaları'na göz dikmiş ve bundan sonra Osmanlı Devleti kıyılarını ve denizlerini kendi gücüyle yeterince koruyamamıştır.¹⁸

Fransa'daki Temmuz İhtilali Belçikalıların üzerinde de etki yapmış ve Ağustos'ta Brüksel'de başlayan isyanlar tüm Belçika'yı sarmıştı. Kasım 1830'da Polonya'da başlayan isyanlar da hemen büyümüştür. Temmuz 1830 İhtilali ve bunun meydana getirdiği isyanlar Avrupa'da endişeye neden olmuştur.¹⁹

1815 Viyana Kongresi'nin Protestan Hollanda ile birleştirdiği Katolik Belçika'da çıkan karışıklıktan yararlanmak isteyen Fransa, Belçika'yı kendi ülkesine katmak istemiş ise de bu konuda duyarlı olan İngiltere harekete geçerek 1831'de Belçika'nın bağımsızlık kazanmasını sağlamış ve bu ülkeyi Fransa'ya karşı tampon durumda tutmuştu. 1830 ihtilallerinin İngiltere, İspanya, Portekiz, İsviçre ve İtalya gibi bazı yerlerde de etkisi görülmüştür.²⁰

Avrupa'da durum bu haldeyken 16. yüzyılın başlarında Mısır'ı topraklarına katarak Doğu Akdeniz'de büyük güç olan Osmanlı İmparatorluğu'nun 18 yüzyıldan itibaren zayıflamaya başlamasıyla Mısır'da yönetim zafiyetleri oluşmuş ve aynı yüzyılın sonundan itibaren Memluk beyleri ile Mısır valileri arasında kendi başlarına hareket etme ve birbirlerine karşı üstünlük kurma yarışı başlamıştır.²¹ Mehmet Ali geldiği zaman Mısır'ın idaresi genellikle Kölemenlerin elindeydi ve Kölemen beyleri genellikle İstanbul'un emirlerine aldırılmayarak memleketi yönetiyorlardı. Fransa; Mısır'dan çekildikten sonra, İngiltere; burasının Hindistan yolu için ne kadar önemli olduğunu görmüş ve Kölemenlere dayanarak Mısır'ı elde etmek istemiştir.²²

Napolyon'un seferi Mısır'da Kölemenleri oldukça yıpratmış ve burada yeni bir idareye zemin hazırlamıştır. Bunun yanında Osmanlı ordusunun Fransızlara karşı yaptığı harekette iki ordu arasındaki farkı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun aczini gören Mehmet Ali Paşa, Avrupa ilim tekniğine meylederken bağlı olduğu imparatorluğa karşı duyduğu bağlılık, tabilik, hürmet hislerin de ise azalma başlamıştır.²³ Çevirdiği entrikalar, gayreti ve enerjisi sayesinde Mısır'ın son valileri olan Husrev, Tahir, Ali ve Hurşit Paşaları bertaraf eden Mehmet Ali Paşa, Mısır'ın mutlak hâkimi olmuştur. Osmanlı'nın güçten düştüğünü ve aczini iyice anlamış, bağlı olduğu devlete karşı yükümlülük ve görevlerini unutarak, isyan halindeki valiler ile birleşmekten ve hatta kendi bağımsızlığını düşünmekten çekinmemiştir.²⁴

İngiltere, Fransa ve Rusya'nın mücadelesine konu olan Mehmet Ali Paşa İsyanı, Avrupa devletleri arasındaki rekabeti de arttırmıştır.²⁵ Avrupalı devletleri yakından ilgilendiren ve iki safhası olan Mısır Meselesi'nin birinci safhası 1831-1833 yılları arasında olup Kütahya ve Hünkâr İskelesi Andlaşmaları ile sona ermiştir. 1833-1839 yılları arası sükûnet ve hazırlık dönemidir. 1839 Nizip Muharebesi'yle başlayan, ikinci safhası ise 1840 ve 1841 yıllarındaki birinci ve ikinci Londra kongreleri ile sona ermiştir.²⁶

¹⁷ Fahir H. Armaoğlu, *Siyasi Tarih Dersleri 1789-1919*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1961), 148-149,151.

¹⁸ Şimşir, *Ege Sorunu Belgeler*, XLII.

¹⁹ Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 49-51.

²⁰ Ömer Kürkçüoğlu ve Gökhan Erdem, “Avrupa'nın Siyasal ve Ekonomik Dönüşümü (1815-1871)”, *Siyasi Tarih-I*, Ed. Çağrı Erhan ve Esra Yakut, 5 bs.(Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015): 112.

²¹ Salih Kış, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu Harekâtı ve Konya Muharebesi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.23 (2010): 146.

²² Armaoğlu, *Siyasi Tarih Dersleri*, 154.

²³ Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 23-24.

²⁴ Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Paşa'nın Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa ile Londraya Gönderilmesi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1942), 229- 230.

²⁵ Armaoğlu, *Siyasi Tarih Dersleri*, 152.

²⁶ Şinasi Altundağ, “Münchengrätz Muahedesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.1, S.4 (1943): 52.

2. MEHMET ALİ PAŞA İSYANI

2.1. İsyanın Birinci Safhası ve Kütahya Andlaşması (1831-1833)

Osmanlı Devleti Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından ve Cezayir'in Fransa tarafından işgal edilmesinden sonra 10 yıl süresince kendisine bağlı bir valinin ayaklanmasını bastırmak için uğraşmıştı. Navarin'de donanması yakılan Mehmet Ali Paşa, yeniden donanma kurmak için Mısır'ın yanında Suriye valiliğini de istemekte ve bu ayaklanmanın sadece yüzeysel nedenini oluşturmaktaydı. Oysa Mehmet Ali Paşa'nın bunun ötesinde bazı tutkuları bulunmaktaydı.

- Mısır'ı komşu bölgelerde diğer bir ifadeyle Sudan ve tüm Arabistan'da en üstün güç haline getirmek,

- Osmanlı Devleti'nden bağımsız bir güç olarak hareket edebilmek,

- Bir hanedanlık içinde Mısır valiliğini babadan oğula geçirmek,

- Suriye'yi, Anadolu'yu ve hatta belki de tüm Osmanlı Devleti'ni ele geçirmek.²⁷

Mehmet Ali, Yunan isyanının bastırılmasına Mora'yı Mısır'a ilhak etmek şartıyla katılmıştı ancak Yunanistan'ın bağımsızlığı ile artık bu şartın yerine getirilmesi mümkün olmayacağından kendisine Suriye'nin ilhak edilmesini talep etmiş ve bu uğurda Osmanlı hanedanını tehlikeye düşürmekten bile çekinmemişti.²⁸

Dışarıdan gelen saldırılara karşı koyabilmek ve içerdeki güç merkezlerine boyun eğdirebilmek için askere ve bunun için de paraya ihtiyaç duyan Mehmet Ali Paşa, esaslı bir ıslahat çalışmalarına başlamıştı. Mevcut toprak düzeninin vergi kaynağı olmasının yanında kendisine boyun eğmeyen Kölemen ocaklarının ve ulemanın nüfuz kaynağı da olması Paşa'nın toprak düzenini yeni baştan ele almasına yol açmıştı. Tımardan iltizama dönen toprak düzeninde iltizamları kaldırmış ya da kendi onayına tabi hale getirerek bir bakıma tek mültezim kendisi olmuş ve ayrıca vakıf arazilerinin gelirlerine de el koymuştu.²⁹

İktisadi ve ticari alanda her şeyi kendi tekeline alan ve bir çeşit bir devlet sosyalizmi kuran Mehmet Ali, kuvvetli ve düzgün bir askeri teşkilat kurmuş, kara ordusunun teşkilatlanmasında Fransa'dan, donanmasının kurulmasında da İngiltere'den yararlanmıştı.³⁰ Modern bir ordu için gereken yatırımlarda bulunan Paşa, silah ve mühimmat alanının dışında eğitime de önem vermiş, orduyu komuta edecek subayları, hastaları tedavi edecek tabipleri, hayvanlar için baytarları yetiştirmek için okullar açtırmıştı.³¹

İsteklerini gerçekleştirebilmek için bağlı bulunduğu devletten daha güçlü olması gerektiğini bilen Mehmet Ali Paşa, Mısır'da ekonomik, askeri ve idari, reformlarda bulunmuş ve ilk iş, Mısır'daki tüm toprakları ulusallaştırmıştı. Ayrıca devletin ana üretim maddeleri devlet tekeli haline getirilmiş ve yeni endüstriler kurulmuştu. Bu çalışmalar sonucunda, Nil deltasında pamuk üretimi geliştirilmiş, şekerpancarı ve zeytin gibi ürünler ekilmeye başlanmış, fabrikalar kurulmuş, gençler Avrupa'ya özellikle de Fransa'ya, ticari ve ekonomik başarının sırlarını öğrenmek için, eğitime yollanmışlardı.³²

Ülkenin en büyük çiftçisi olan Mehmet Ali Paşa, tarımı yeni üretim teknikleri ve olanakları ile destekleyerek, çeşitlendirmiş ve üretimi arttırmıştı. Yukarıda sayılan ürünlerin yanında tütün, pirinç, kenevir, şeker kamışı gibi birçok sanayi bitkisinin üretimi, ipek ve şeker üretimi, ipekli dokuma sanayi de desteklenmişti. Yapılan çalışmalar ve açılan kanallarla zirai üretim eski yıllara nazaran büyük ölçüde artmıştı. Ticareti de ele alarak ülkenin en büyük tüccarı olan Mehmet Ali Paşa buğday ve at ticaretinden büyük kazanç elde etmişti. Yurt dışında ticari temsilcilikler açmış ve tüm bunları yaparken de İstanbul'daki karışıklıklardan faydalanarak merkezi hükümetten izin almamış, bağımsız bir yönetici gibi karar vermişti.³³

²⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, 27 bs. (Ankara: İmge, 1989), 300.

²⁸ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında*, 230.

²⁹ Samur, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları", 132.

³⁰ Armaoğlu, *Siyasî Tarih Dersleri*, 155.

³¹ Samur, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları", 133.

³² Sander, *Siyasi Tarih*, 301.

³³ Samur, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları", 132.

Mısır'da güçlü bir yönetim kurabilmek ve İstanbul'dan bağımsız hareket edebilmek için askeri, ekonomik ve idari alanda reformlar yapan Mehmet Ali Paşa'nın bu çalışmaları sonrasında Mısır'ın yıllık geliri 13 bin keseden 4 yıl içerisinde 400 bin keseye çıkmıştı. Bu paranın bir kısmı Fransız subay ve teknisyenlerinin denetiminde modern bir ordu ve donanma kurulması için harcanırken bir kısmıyla da birçok genç Avrupa'ya eğitime yollanmıştı. Bu süre içerisinde Mehmet Ali Paşa'nın yönetimindeki Mısır, doğu Akdeniz'de önemli roller oynayabilecek bir güç merkezi haline gelmişti.³⁴

Mehmet Ali Paşa'nın yaptığı bu faaliyetler, Mısır'da ekonomik yatırımlarda bulunmuş ve güçlü bir Mısır'ı yetkesi altına alarak İngiltere'nin imparatorluk yolu üzerinde üstün bir konuma geçme isteğinde olan Fransa tarafından desteklenmekteydi.³⁵ Mehmet Ali Paşa'yı İngiltere'ye karşı müttefiki yapmak isteyen Fransa, ona müstakil bir devlet reisi muamelesi yapmaktaydı.³⁶

Hızlı kalkınma sürecinde Mehmet Ali'ye yaşadığı devir, hüküm sürdüğü memleket ve halk da yardım etmişti. Mehmet Ali Paşa hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem de Avrupa'nın tehlikeli zamanlar geçirdiği bir dönemde Mısır'da iktidara geldiğinden rahatsız edilmeden isteklerini uygulama fırsatı bulmuştu. Mehmet Ali Paşa'nın dünyanın en verimli ülkesinde, kolektif çalışmaya diğer bir deyişle angaryaya almış bir millete hüküm sürmesi şaşırılacak derecede hızla ilerlemesini olanaklı kılmıştı. Bir süre sonra Mehmet Ali Paşa'nın Kölemenlerden de tehlikeli olduğunu fark eden Osmanlı, Rusya ile 1806'da 6 yıl sürecek bir savaşa girdiğinden Mehmet Ali Paşa faaliyetlerinde serbest kalmış ancak sonra da hâkimiyetini tamamen tesis ettiğinden onu Mısır'dan uzaklaştırmak zor bir hal almıştı.³⁷

Osmanlı Devleti İskenderiye'yi zapt eden İngiltere'ye karşı her ne kadar savaş ilan etmişse de bu konuda tedbir almaktan bile acizdi. Boğazlar Rus donanması ile tutulmuş, Mısır sahilleri İngiliz donanması tarafından abluka edilmiş ve başlayan Rus Savaşı Osmanlı'yı Mısır'a yardım edemeyecek bir durumda bırakmıştı. Büyük bir cesaretle İngilizleri karşılayan ve yenen Mehmet Ali Paşa, ilk askeri başarısını 1807'de İngilizlere karşı kazanmış ve Mısır onun başarısı sayesinde kurtulmuştu. Bu başarıdan sonra İstanbul'da rehin gibi tutulmakta olan oğlu İbrahim Bey Mısır'a defterdar olarak gönderilmiş ve Osmanlı Hükümeti'nin Mehmet Ali Paşa'ya karşı itimadı büyümüş ve o ana kadar donanma tarafından idare edilen Mısır'ın sahil kısmı da kendisine terk edilmişti.³⁸

Arap Yarımadası'nda ortaya çıkan ve Hicaz'ı ele geçiren, Hacıların Mekke'ye ulaşmalarına engel olan Vehhâbi hareketini ortadan kaldırma görevi Babîâli tarafından Mehmet Ali Paşa'ya verilmişti.³⁹ Kölemenlerden kurtulmak için ordusunun hareket edeceği gün 1 Mart 1811'de Kahire Kalesi'nde verdiği davette Kölemen beylerini öldürtmüş ve bu olaydan sonra Mısır'ı en uzak köşesine kadar kendi nüfuzu, hükmü ve idaresi altına almıştı. Altundağ'ın belirttiği üzere "*1 Mart vak'ası Mehmet Ali'nin mutlak bir suretle hâkim olduğu tarihtir.*"⁴⁰ Böylece Kölemen Ocağı tarihe karışmıştır.⁴¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun zor durumda bulunduğu bu devirde iki azimli kişiliğin, Sultan Mahmud ve Mehmet Ali Paşa'nın anlaşamaması üzüntü duyulacak bir haldir.⁴² Osmanlı'nın Mısır'daki en büyük problemi olan Kölemenleri Osmanlı'ya karşı kullanan, Arnavutları da Kölemenlere karşı kıskırtan ve ortaya çıkan kargaşalığı kendi lehine kullanmasını bilen Mehmet Ali Paşa, yönetimi ele geçirmek için çeşitli entrikalara başvurmuştu. 1807'de Mısır'ı işgal etmek isteyen İngilizleri yenilgiye uğratan, 1811'de Kölemen beylerinin büyük bir kısmını ortadan kaldırarak Mısır'ın tek hâkimi haline gelen Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da gittikçe güç kazanmasından şüphelenen Osmanlı, onu Selanik ve Kavala Valiliklerine tayin ettiyse de Mısır'dan uzaklaştıramamıştı.⁴³

Ayrıca Hicaz seferiyle Bulak'ta tersane kurmak, Anadolu'dan getirttiği tomrukları işlemek, Süveyş'te malzeme ve erzak depoları inşa etmek gibi fırsatlar bulunmuş, bu sefer ordusu için bir eğitim alanı olurken Paşa'yı rahatsız eden başıbozuk birliklerin ortadan kalkması için de bir vesile olmuştu. Mekke

³⁴ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 198-199.

³⁵ Sander, *Siyasi Tarih*, 301.

³⁶ Mevhibe Savaş, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı ve Neticeleri Hazırlayan Unsurlar", http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/mevhibe_savas_kavalali_mehmet_ali_pasa_isyan_sonuclar.pdf [02.04.2019], 8.

³⁷ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 25.

³⁸ A.g.e., 25-26.

³⁹ Samur, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları", 132.

⁴⁰ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 26-27.

⁴¹ Mevhibe Savaş, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı ve Neticeleri Hazırlayan Unsurlar", 5.

⁴² Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 27.

⁴³ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 197-198.

ve Medine Vehhâbilerden kurtarılmış ve başarısından dolayı Paşa'ya gazilik unvanı verilmişti. İngilizlere karşı zafer kazanan, Müslümanlara haç yoluna açan, Mısır'ı kalkındıran Mehmet Ali Paşa büyük bir önder olarak görülmekteydi.⁴⁴

Hicaz'ı Vehhâbilerden kurtaran Mehmet Ali Paşa İslam âleminde önemli bir ün kazanmış, bunun yanında Hicaz'ın idaresi İbrahim Paşa'ya dolayısıyla da kendi yönetimine geçmiş ve nüfuzu Arabistan'ın her yanına yayılmıştı. Bir süre sonra Osmanlı Devleti, Yunan isyanlarının bastırılması sırasında da bu Paşasının güçlü ordusuna ihtiyaç duymuş ve bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, Mora valiliğinin kendisine verilmesi koşuluyla isyanı bastırmaya razı olmuş, oğlu İbrahim Paşa kumandasında ordu ve donanmasını Mora'ya göndermişti. Fakat bir süre sonra Yunan İsyanı bütün Avrupa kamuoyunu ilgilendiren bir hal almış ve Yunan bağımsızlığı kesinleşmişti.⁴⁵

Mora seferinin çok fazla can kaybına, büyük masraflara ve donanmasına mal olmasına rağmen Navarin baskınından sonra Mora'nın elden gideceğini ve Yunanistan'ın bağımsızlık kazanacağını anlayan Mehmet Ali Paşa, Ağustos 1828'de İngilizler ile anlaşarak ordusunu Mısır'a geri çekmiş ve bu seferden Girit Adası'ndan başka kazancı olmamıştı. Fakat Mısır'daki itibarı artmış ve Avrupa devletleri ile kendi adına andlaşmalar imzalayan bağımsız bir hükümdar gibi hareket etmeye başlamıştı. Ayrıca bu seferde Mısır ordusu yeni savaş taktikleri ve araçları denediği gibi Osmanlı ordusunu da yakından tanıma fırsatı bulmuştu.⁴⁶ Mora valiliği yerine Suriye'yi talep eden ancak Girit'i alan Mehmet Ali Paşa, ordu ve donanmasını hazırlayarak Suriye'yi işgale karar vermiş ve bunun için uygun zaman ve bahane aramaya başlamıştı.⁴⁷

20 Ekim 1827 Navarin faciasından sonra Paşa ile Sultan'ın arası açılmış, Fransa ile ilişkileri ve diğer Avrupa devletleri ile sürdürdüğü görüşmeler kuşkulara neden olmuştu.⁴⁸ İngiliz ultimatomu üzerine Osmanlı Devleti'ne danışmadan askerlerini Mora'dan çeken ayrıca 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'na da askeri yardımda bulunmayan ve kendisinden bağımsız hareket eden valisine içerleyen II. Mahmut (1808-1839), Mehmet Ali Paşa'ya iyi bir ders verilmesi gerektiğini düşünmekteydi.⁴⁹

1831'de işgal için uygun şartlar oluşmuş, merkezi hükümetin zayıflığından dolayı Suriye bir takım yarı müstakil ve birbirinin aleyhine uğraşan gruplara bölünmüştü. Mehmet Ali Paşa kendisine yararı dokunabilecek olanı himaye ederken birini diğeri aleyhine tahrik ederek kırdırmış ve Hıristiyan ahaliyi de kendi tarafına çekmişti. Osmanlı Devleti ise 1826'da yeniçerileri ortadan kaldırmış, 1827'de Navarin faciasını yaşamış, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan yenik çıkmış ve ne ordusunu ne de donanmasını toparlayabilmişti. Osmanlı Devleti'nin maliyesi de çok kötü durumdaydı ve buna ek olarak bir de Edirne Andlaşması ile Rusya'ya savaş tazminatı vermek zorunda kalmıştı. Ülkenin her yanında isyanlar çıkmaktaydı ve Bosna, Arnavutluk, Irak, Yunanistan isyanları bunların en tehlikeli olanlarıydı. Mehmet Ali Paşa'nın teşviki ile Şam'da da isyan çıkmış ve Şam valisi öldürülmüştü. Sürekli çıkan isyanlar zaten kötü olan mali durumu bir kat daha bozmuştu. Mekke Şerifini de kendi yanına çekmiş olan Mehmet Ali Paşa, Sultan Mahmud'un kâfirlerin adetlerini taklit ettiğini ve kendisinin Mahmud'un aleyhine hareket ettiğini belirtmekten çekinmemişti. Suriye'deki valilerin keyfi olarak koydukları ağır vergilerin baskısı, mahsullerin bedeviler tarafından yağmalanması, güvenliğin olmaması dolayısıyla halk bezmişti. Paşa'nın casusları aracılığıyla birçok şehir kendilerine verilen büyük vaatlerin de etkisiyle Mehmet Ali Paşa'ya ilhaka razı hale gelmişlerdi. Avrupa ise Fransa, Belçika ve Lehistan'da çıkan isyan ve ihtilaller nedeniyle kendi derdiyle meşguldü.⁵⁰

Aradığı bahaneyi bulan ve Akka valisi ile kendisi arasında çıkan ihtilafı silah kuvveti ile halledeceğini bildiren Mehmet Ali Paşa, Sultanın emrine aykırı hareket ederek İbrahim Paşa kumandasındaki ordu ve donanması ile Suriye'ye saldırmıştı. Memleketini genişletmek, Suriye'nin doğal kaynaklarından yararlanmak ve Osmanlı sınırlarını Mısır'dan uzaklaştırarak ülkesini daha emin bir duruma sokmak isteyen Mehmet Ali Paşa Suriye'yi zapt etmek istemekteydi. Savunması kolay bir yer olan bu bölge, Mısır'ı korumak için bir set haline getirilebilir, Suriye'nin nüfusu Mehmet Ali Paşa'nın ordusunu

⁴⁴ Samur, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları", 133.

⁴⁵ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 28.

⁴⁶ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 199.

⁴⁷ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 28-29.

⁴⁸ Samur, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları", 133.

⁴⁹ Sander, *Siyasi Tarih*, 301.

⁵⁰ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında*, 232-235, Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 51.

kuvvetlendirebilir ve ayrıca Suriye’de bulunan fakat Mısır’da bulunmayan kereste, maden kömürü ve bakır gibi doğal kaynaklardan yararlanabilirdi. Sanayi ile ilgili büyük emellerini gerçekleştirebilmek için de Suriye’nin ılımlı iklimi Mısır’ın iklimine nazaran daha uygundu. Ayrıca Hicaz’da kurduğu hâkimiyet de bu suretle Osmanlı nüfuzundan uzaklaşarak kesinleşecekti.⁵¹

Mora seferindeki kayıplarına karşılık Suriye’yi istemesine olumlu bir yanıt verilmemesi üzerine oğlu İbrahim Paşa komutasındaki ordusu 2 Kasım 1831’de Suriye’ye yönelen Mehmet Ali Paşa için yukarıda bahsedildiği gibi, şartlar hem askeri hem de sosyal açıdan çok uygundu. Avrupa kendi sorunlarıyla meşguldü, Fransa 1830’da Cezayir’i işgale başlamıştı. Ayrıca Mehmet Ali Paşa daha önce Mısır’da çevirdiği entrikalar gibi Suriye’de de entrikalar çevirmiş ve paşaları birbirine düşürmüş, Şam’da isyan çıkmasına sebep olmuştu. Oysa hem bir Müslüman hem de bir Paşa olarak Cezayir’de Fransızlara karşı mücadele etmekten kaçınmıştı.⁵²

Farklı partileri birbirine düşüren, kendisine yardım edebilecek olanları himaye eden, çalıştırdığı casus ağı ile Suriye’yi nüfuzu altına alan Mehmet Ali Paşa, Hıristiyan ahaliyi de kendi tarafına çekmişti. Suriye’nin bazı şehirlerinde bir kurtarıcı olarak bekleniyordu. Suriye’nin Mehmet Ali Paşa tarafından zaptını isteyen Hıristiyanlar ona koruyucu gözüyle bakıyor, bütün emirlerini uyguluyorlar ve İbrahim Paşa’dan maddi ve manevi hiçbir yardımı esirgemiyorlardı.⁵³

Üzerine gönderilen Osmanlı kuvvetlerini 1832’de sırasıyla Humus, Beylân ve Konya’da yenen İbrahim Paşa Kütahya’ya kadar ilerlemiş ve Şubat 1833’de orada durmuştu. Anadolu halkı tarafından da iyi karşılanan İbrahim Paşa, Anadolu’dan temin ettiği askerlerle ordusunun mevcudunu 200.000’e çıkarmıştı.⁵⁴ Suriye üzerinden Anadolu’ya giren Mısır orduları, Osmanlı yönetimine küsmüş Anadolu halkını da arkasına alarak hızla ilerlemiş ve Anadolu şehirlerini mukavemet görmeden ele geçirmişti.⁵⁵

Mehmet Ali Paşa, Mısır’ın gelişmesi, Hicaz’ın istikrar bulmasının yanı sıra, devletin Müslüman tebaasını etkisi altına almak amacıyla başka yollara da başvurmuştu. İlk yıllarda başta padişah olmak üzere, yakınlarına, etkili devlet adamlarına diğer ileri gelenlere sürekli hediyeler sunmuş, hacca giden ulema ve eşrafa ikramlarda bulunmuş, hediyeler vermiş hatta bazılarını ise gizlice ödenekler tahsis ederek kendisine bağlamaya çalışmıştı. İki ordunun karşılaşmasında Sultan Mahmut’un imajı ile asi paşasının imajı karşı karşıya gelmiş, Suriye ve Anadolu halkı askeri ve sivil ile Mehmet Ali Paşa’nın temsilcisini desteklemişti.⁵⁶

Mehmet Ali Paşa hükümetine yarar sağlayacak herkesten hangi dinden olursa olsun faydalanmayı düşünen İbrahim Paşa Suriye’de bütün dinlere eşitlik tanımıştı. Bu tedbirlerin Avrupa kamuoyu üzerinde büyük etkileri olmuş ve hatta Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat’ın ilanına hız veren sebepler arasında yer almıştır.⁵⁷

Avrupa’yı da uzun süre uğraştıran ve bir Avrupa savaşı çıkaracak kadar tehlikeli safhalara ulaşan Mısır meselesi Mehmet Ali Paşa’nın 1831’de Suriye’ye saldırması ile başlamış, fakat burada kalmayarak Anadolu’ya da girilmişti. Özellikle Konya’da kazandığı zafer ile İstanbul’u ve Osmanlı hanedanını tehlikeye düşürmesi üzerine bu isyan Avrupa devletlerini de ilgilendiren siyasi bir sorun haline almış ve Doğu Sorunu’nun bir safhasını oluşturmuştu.⁵⁸

Büyük devletleri yardıma çağırmaktan başka seçeneği kalmayan Osmanlı Devleti için durum çok uygun değildi. Belçika ve Hollanda sorunu nedeniyle İngiltere yardım konusunda isteksiz davranmaktaydı.⁵⁹

Mısır, Suriye ve Hicaz’ı kendi idaresi altına alan ve dolayısıyla İslam dünyasında sultandan çok nüfuz sahibi haline gelen Mehmet Ali Paşa’nın Anadolu’da ilerleyişi büyük devletleri birbirine düşürecek bir hal almış ve genel bir savaşın önüne geçmek için de Paşa’ya baskı yapılmaya başlanmıştı. En zengin

⁵¹ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyamı Mısır Meselesi*, 29,35-36.

⁵² Samur, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın (1770-1849) Sosyal Politikaları”, 133-134.

⁵³ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyamı Mısır Meselesi*, 36,40.

⁵⁴ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyamı Esnasında*,238-239.

⁵⁵ Kış, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Anadolu Harekâtı ve Konya Muharebesi”, 156.

⁵⁶ Samur, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın (1770-1849) Sosyal Politikaları”, 135.

⁵⁷ Şinasi Altundağ, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Suriye’de Hâkimiyeti Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı”, *Belleten*, C.8, S.29-32 (1944): 235.

⁵⁸ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyamı Mısır Meselesi*,41.

⁵⁹ Sander, *Siyasi Tarih*, 301.

kolonisine giden en kısa yolun Mehmet Ali Paşa'nın Suriye ve Mısır'daki nüfuzu ile kapandığını gören İngiltere, Mehmet Ali Paşa'nın teşebbüs ve başarılarından kuşkulandı.⁶⁰

Olayların bu şekilde kısa sürede umulmadık bir şekilde gelişmesi ve valisinin isyanını bastıramaması üzerine Osmanlı Devleti Avrupa devletlerinin yardımını istemek zorunda kalmıştı.⁶¹ Sultan Mahmud'un Suriye'yi, Anadolu'nun bir kısmını ve ordularını kaybetmiş olmasının yanında Osmanlı saltanatı ve hanedanın bekası da tehlikeye girmişti. Bir yandan sulh şartları ile birlikte Osmanlı temsilcileri Mehmet Ali Paşa'ya Mısır'a gönderilirken bundan önce de Avrupa devletlerine başvurularak yardım talebinde bulunmuştu. Zaten Paşa'nın ordusunun Marmara sahillerine kadar ilerlemesiyle Mısır meselesi sultan ve isyankâr valisi arasındaki bir sorun olmaktan çıkmış ve tüm Avrupa devletlerini ilgilendiren önemli ve tehlikeli bir konu haline gelmişti. Bunun üzerine büyük devletlerin müdahalesi ve Osmanlı Devleti'nin anlaşmak istemesi Mehmet Ali Paşa'yı kısmen razı ederek kısmen mecbur bırakarak ordusuna dur emrini vermesine etken olmuştu.⁶²

İstanbul'un ve hatta belki de tüm imparatorluğun Mehmet Ali Paşa Paşa'nın yönetimi altına girme ihtimali, bölgede çıkarı olan Avrupa devletlerini harekete geçirmiş ve böylece bu olay padişah ve valisi arasındaki bir iç sorun olmaktan çıkmış, uluslararası bir sorun haline gelmişti. Güçten düşmüş Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü Avrupa dengesi ve statükonun korunması açısından önem taşımaktaydı. II. Mahmud'un Mehmet Ali Paşa'ya karşı yardım talebinde çıkarları farklılık gösteren Avrupa devletlerinin tepkileri de farklı olmuş, bu isyan ile en yakından ilgilenen devlet olan Rusya telaşlanmış yardım etmekte acele davranmıştı.⁶³

2.1.1. Doğu Akdeniz'de Çıkarları Tehlikeye Düşen Avrupa Devletlerinin Osmanlı'nın Yardım Talebine Yaklaşımları

Dört devlet de; Avusturya, Fransa, İngiltere ve Rusya Mısır sorunu ile yakından ilgiliydi ancak Avusturya, Mehmet Ali Paşa'ya her ne kadar iskânlar gözüyle baksa da büyük bir donanmaya sahip olmadığından Osmanlı İmparatorluğu'na aracılıktan başka kuvvetli bir yardımı dokunamayacaktı.⁶⁴ Yunan isyanı gibi Mehmet Ali Paşa isyanının da Viyana ruhunun ve ilkelerinin açıkça yok edilmesi anlamına geldiğini düşünen Metternich, Mehmet Ali Paşa'yı düzeni zorla değiştirmeye çalışan ve meşru bir hanedanın yönetimini parçalamaya kalkışan bir asi olarak ilan etmişti çünkü bu isyan kendi inşa ettiği sistemin temellerine yönelik bir tehdit oluşturmaktaydı.⁶⁵

Yunan ayaklanmasında olduğu gibi bu olayda da kendi İmparatorluğu içindeki durumdan endişe eden Avusturya ve özellikle Metternich, Mehmet Ali Paşa isyanını hiç hoş karşılamamış ve bu sorundaki politikası genel olarak Osmanlı Devleti'ne eğilim göstermişti. 1830 ihtilâllerinden dolayı endişe içinde bulunan ve bu sırada Rusya ile hareket etmekte olan Avusturya, Mısır sorununda Rusya'ya eğilim gösteren bir politika izlese de Rusya'nın Balkanlar'daki faaliyetleri ve Boğazları ele geçirme ihtimalinden de endişe duymaktaydı.⁶⁶

Mısır sorununun başından beri Mehmet Ali Paşa'yı tutan Fransa'nın ise yardım ve aracılığına girilmeyeceği gayet açıktı.⁶⁷ Uzun süreden beri Suriye ve Mısır'a göz dikmiş olan Fransa, yakın bir zamanda bu ülkelere el atmayı tasarlamaktaydı.⁶⁸ Daha Napolyon'un Mısır seferi zamanında Mısır'ın hem Asya ile Avrupa arasındaki önemini hem de Akdeniz'deki önemli konumunu gören Fransa, Napolyon'dan sonra da Mısır ile ilgilenmeye devam etmiş ve 1830'da Cezayir'in alınması gibi olaylar bu ülkeyi Mısır'a daha da yaklaştırmıştı. Cezayir'i alan ve Batı Akdeniz'de güçlü bir konum elde eden Fransa, Kuzey Afrika ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştı. İngilizlerin rekabeti karşısında Mehmet Ali Paşa'dan yararlanmak isteyen Fransa, Mısır sorununda Mehmet Ali Paşa'yı desteklemekteydi.⁶⁹

⁶⁰ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında*, 230-231.

⁶¹ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 201.

⁶² Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında*, 240.

⁶³ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 201.

⁶⁴ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında*, 241.

⁶⁵ Hayrettin Pınar, "Mehmed Ali Paşa İsyanı ve Metternich'in Osmanlı Siyaseti", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.2 (2011): 164,175.

⁶⁶ Savaş, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı ve Neticeleri Hazırlayan Unsurlar", 25.

⁶⁷ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında*, 241.

⁶⁸ Vladimir Potyemkin, vd. *Uluslararası İlişkiler Tarihi 1 (Diplomasi Tarihi)*, 1. bs., C.1, çev. Atilla Tokatlı (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2009), 420.

⁶⁹ Savaş, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı ve Neticeleri Hazırlayan Unsurlar", 21-22.

Mehmet Ali Paşa, Mısır'da yaptığı kalkınmada ve özellikle de askeri teşkilatlanmada Fransa'dan çok yardım görmüştü. Cezayir'i aldıktan sonra tüm Afrika'yı hâkimiyeti altına almak isteyen ve bunun için de Mehmet Ali Paşa'dan yararlanmak isteyen Fransa için Mısır Napolyon'un seferinden sonra yabancı bir yer değildi ve bu nedenle Fransız halkı, Yunan asilerini nasıl alkışladılarsa Mehmet Ali Paşa'yı de öyle alkışlıyorlardı. Bu durum karşısında Fransa'nın yardımı beklenemezdi ayrıca Cezayir meselesinden sonra iki devletin münasebetleri de soğumuştur.⁷⁰

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valisi olduktan sonra burasını Fransız bilim ve teknik adamlarının yardımıyla geliştirmesi, modern Mısır ordu ve donanmasını da Fransız subay ve askeri uzmanlarının yardımları ile kurması, 18. yüzyıl sonlarından itibaren Mısır'ın önemini görerek buradan ilgisini kesmeyen Fransa'ya diğer devletlere göre üstünlük ve ayrıcalık tanımaktaydı. Mehmet Ali Paşa, Akdeniz'de İngiliz emellerinin önünde set çekilebilmesi açısından Fransa için önemli bir dosttu.⁷¹

Prusya ise o sıralarda Avusturya ile birlikte yürümekteydi ve Avusturya da 1830 İhtilallerinin ortaya çıkardığı endişe nedeniyle Rusya'ya yanaşıyordu.⁷² Karadeniz'i bir Rus gölü haline getirme, İstanbul ve Boğazları ele geçirme ve Akdeniz'e inme ile ilgili emelleri bulunan Rusya ise Çar I. Petro'dan beri oldukça yol kat etmişti. Çıkarları açısından zayıf bir Osmanlı İmparatorluğu'nu güçlü bir Mehmet Ali Paşa yönetimine tercih eden Rusya, emellerini gerçekleştirebilmek için Osmanlı yönetimini desteklemekteydi. Doğu Akdeniz'de ve Osmanlı'nın topraklarında büyük çıkarları olan dolayısıyla Mehmet Ali Paşa ile Fransa arasındaki ekonomik ve askeri ilişkilerden rahatsızlık duyan, bu ilişkilerin kendisinin deniz üstünlüğünü ve çıkarlarını zedeleyeceğini bilen İngiltere de isyanı iyi karşılamamıştı.⁷³

1829'da Edirne'yi ele geçiren ancak ordusu perişan bir hale gelen Rusya'nın Babıali'ye karşı takip ettiği siyasette bir değişikliğe gidilmiş, yakın bir gelecekte İstanbul ve Boğazları ele geçirmek yerine Rusya'nın karşısında zayıf bir Osmanlı Devleti'nin bulundurulması ve onun bütünlüğünün korunması siyaseti takip edilmeye başlanmıştı. 1830 yılından itibaren Rus politikasını değiştiren Çar Nikola, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma ve Osmanlı'nın topraklarının üzerinde yeni ve güçlü bir devletin kurulmasına engel olma şeklinde bir politika takip etmeye başlamıştı. Mehmet Ali Paşa'nın 1831'de isyanı ile de Rusya bu politikasını uygulama fırsatı bulmuştu.⁷⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkarak yerine geçecek yeni ve kuvvetli bir İslam İmparatorluğu; Boğazları kapayarak Rus emellerine set çekebileceğinden ve aynı zamanda Hindistan'a giden en kısa yolu kontrol altına alarak İngiltere için de bir tehdit oluşturacağından bu iki devlet için durum daha başkaydı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin yardım talep edebileceği iki devlet kalmış ve gerek Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili var olan emelleri ve sınırlarının yakınlığı dolayısıyla ilk önce İngiltere'nin yardımına müracaat edilmişti. Mehmet Ali Paşa'nın henüz tehditleri katileşmeden ve İbrahim Paşa'nın Anadolu içlerine doğru ilerlemesine imkân verilmeden önce Sultan Mahmud, Namık Paşa'yı İngiltere'ye göndermişti. Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı ordusuna karşı gelerek yenmesi, Anadolu ve Suriye sınırları arasındaki geçitleri aşarak Anadolu'ya girmesi ve propagandayla halkı kendi yanına çekme girişiminde bulunması Sultan II. Mahmud'u korkutmuş ve Avrupa'nın yardımını sağlayabilmek için siyasi alanda tedbir almak zorunluluğunu hissetmişti.⁷⁵ İngiltere'den özellikle donanma yardımı istenmesine karar verilmişti. Babıali'nin tasarladığına göre, İngiltere'nin 15 parçalık bir donanma göndermesi ve ortak İngiliz-Osmanlı donanması ile Mehmet Ali Paşa'nın üzerine baskı yapılması durumunda bu asiye dize getirmek mümkün olacaktı. Babıali, bu donanma yardımına o kadar önem vermişti ki sırf bunun için Namık Paşa özel elçi sıfatıyla Londra'ya gönderilmişti.⁷⁶

1832 sonbaharında bu seyahat Viyana üzerinden yapıp, Metternich'in fikri ve tavsiyesi alındıktan sonra Paris yoluyla Londra'ya gidilecek ve iktisadi bazı menfaatlere karşılık 15 savaş gemisi istenecekti. II. Mahmud, Rus yardımını reddetmiş olduğundan yardım istemek üzere⁷⁷ Avrupa merkezlerini dolaşarak Londra'ya fevkalade elçi olarak gönderilen Namık Paşa'nın birinci görevi İngiltere'yi yardım

⁷⁰ Armaoğlu, *Siyasî Tarih Dersleri*, 157.

⁷¹ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 201-202.

⁷² Armaoğlu, *Siyasî Tarih Dersleri*, 157.

⁷³ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 201-202.

⁷⁴ Muharrem Dördüncü, "1774 Küçük Kaynarca Andlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.1, (2001): 83-84.

⁷⁵ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında*, 241-242.

⁷⁶ Armaoğlu, *Siyasî Tarih Dersleri*, 157.

⁷⁷ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 63, 86.

konusunda ikna etmekte. Namık Paşa ilk önce Viyana’da Metternich ile görüş alışverişinde bulunmuş sonra da Fransa yoluyla Londra’ya gelmişti. Ancak talep ettiği yardım teklifi reddedilmişti. Mart 1833’te Londra’dan hareket eden Namık Paşa, Paris’te bir süre kaldıktan sonra Frankfurt, Berlin ve Petersburg yoluyla geri dönmüştü. Osmanlı teklifini reddeden ancak Osmanlı elçisini iyi bir şekilde karşılayan İngiltere tarafından Padişaha 20 adet top hediye edilmişti.⁷⁸

Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne yardım etmek istediğinden bahsedilmiş, 8 parçalık bir donanmaya bile razı olunmuş fakat yine de iç mesele olarak yakında olacak seçimle ilgilenilmesi ve dış mesele olarak da Belçika ve Portekiz meseleleri nedeniyle İngiltere harekete geçmemişti.⁷⁹ Belçika, Portekiz ve İspanya’da çıkan bir takım sorunlar nedeniyle İngiliz donanmasının önemli bir kısmı bu meselelerin çözüme kavuşturulmasıyla uğraşmaktaydı.⁸⁰

Mehmet Ali Paşa kuvvetlerinin Anadolu içlerine doğru ilerlemesi üzerine Osmanlı Devleti’nin yardım talebinde bulunduğu İngiltere’nin Belçika ve Hollanda sorunu nedeniyle bu yardım isteğini geri çevirmesi ile son çare olarak Rusya’nın yardımı kabul edilmişti.⁸¹ Konya yenilgisi haberinden bir hafta sonra Londra’da bulunan Namık Paşa’dan yardım talebinin reddedildiği haberi İstanbul’a ulaşmış ve İbrahim Paşa’nın İstanbul üzerine yürütmesinin önünde bir engelin bulunmaması nedeniyle de Rusya’nın ilk önce kabul edilmeyen yardım teklifi kabul edilmek zorunda kalınmıştı. II. Mahmud İngiltere’ye müracaat edip istediği yardımı alamasa da Avrupa’nın dikkatini Rus yardımına çekerek onları bu konuda aktif rol oynamaya zorlamış ve bu yardımın daha az zararlı olmasını temin etmişti.⁸²

Henüz Edirne Barışı imzalanmadan önce Çar I. Nikola’nın emriyle Osmanlı Devleti’ne karşı izlenecek politikaları belirlemek için Rus devlet adamlarının katılımıyla Petersburg’da bir toplantının yapıldığı Rusya’da ise çıkarları gereği Osmanlı Devleti’nin çökmesine meydan vermektense onun korunmasına çalışmak ve Osmanlı Devleti’nin Avrupa’daki egemenliğinin sona erme vakti geldiği zaman da Boğazların diğer devletlerin eline geçmemesi için gerekli tedbirin alınması kararı alınmıştı. Oysa Osmanlı Devleti yıkılacak ve yerine Mehmet Ali Paşa’nın kuracağı güçlü bir devlet geçecek olursa onun yerini Fransa alacaktı. O nedenle bu önlenmeliydi.⁸³

2.1.2. Kütahya Andlaşması

21 Aralık’ta Konya muharebesinde toplayabildiği son orduyu komutanı da dahil olmak üzere kaybetmesi, Ocak ayı başlarında Londra’dan gelen haber ile de istenilen yardımın temin edilemediğinin öğrenilmesi, İbrahim Paşa’nın sistemli bir şekilde yaptığı propagandayla Anadolu’yu hükümet merkezinden ayırması, askerini işesini temin etmek bahanesiyle Bursa’ya kadar ilerlemek zorunda olduğunu bildirmesi ve Kütahya’da durmasına rağmen civardaki köy, kasaba ve hatta şehirleri zapt etmeye başlaması, Mısır’a gönderilen Osmanlı delegelerinin Mehmet Ali Paşa’nın ağır şartlarını bildirmeleri Osmanlı Hükümeti’nin son ümitlerini de kırmış ve tehlikeli Rus yardımı son çare olarak kabul edilmişti.⁸⁴

Rusya, Mehmet Ali Paşa’nın üzerine baskı yapmak ve Osmanlı Devleti’ne fiilen yardım etmek olmak üzere iki yol izlemişti. Karadeniz’de bekleyen 9 parçalık Rus donanması 20 Şubat 1833’te Boğaz’dan içeri girmişti. Rus donanmasının İstanbul’a gelmesinden Osmanlı da hoşlanmamış ve bu nedenle anlaşmak istemişti. Fakat Osmanlı’nın tekliflerini reddeden Mehmet Ali Paşa Adana, İçel ve Aliye sancaklarını da istemiş ve bu istekler Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemişti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Rusya’dan askeri yardım talebinde de bulunmuş ve Nisan 1833’te 5 bin kişilik Rus kuvveti Beykoz’a çıkmıştı. Bunun yanı sıra, Osmanlı’nın isteği üzerine Rusya 30 bin kadar bir kuvveti de Tuna Cephesi’nde tutmaktaydı.⁸⁵

1833 yılında İstanbul’a bir donanma ve 5.000 kişilik bir ordu gönderen Rusya, Osmanlı Devleti üzerinde etkili bir duruma geçmişti. Bu durum karşısında Doğu Akdeniz’deki çıkarları için harekete geçen

⁷⁸ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyamı Esnasında*, 244-246, 249.

⁷⁹ Armaoğlu, *Siyasî Tarih Dersleri*, 158.

⁸⁰ Pınar, “Mehmed Ali Paşa İsyamı ve Metternich’in Osmanlı Siyaseti”, 167.

⁸¹ Kocaoğlu, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyamı”, 202.

⁸² Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyamı Esnasında*, 250-251.

⁸³ Armaoğlu, *Siyasî Tarih Dersleri*, 158-159.

⁸⁴ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyamı Mısır Meselesi*, 118.

⁸⁵ Armaoğlu, *Siyasî Tarih Dersleri*, 159-160.

İngiltere ve Fransa, İstanbul'daki Rus askerlerinin bir an önce çekilmesi için Mehmet Ali Paşa'ya baskı yapmışlardı.⁸⁶

Nisan 1833'te Boğaz'a üçüncü bir Rus birliğinin gelmesiyle Rus askeri kuvvetinin mevcudu 13.000 kişiyi bulmuş ve miktarı artan Boğaz'daki Rus askerleri Avrupa devletlerini endişeye düşürmüş ve Nisan ayının ortasında İngiliz donanması ve Fransız donanması İzmir körfezinde görünmüşlerdi.⁸⁷

Avrupa devletleri hem Osmanlı Devleti hem de Mehmet Ali Paşa üzerinde baskıda bulunarak iki taraf arasında bir anlaşma yapılmasını sağlamışlardı.⁸⁸ 1833 yılında imzalanan Kütahya Andlaşması ile Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valiliklerinin yanında Suriye valiliği, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğinin yanında Adana'nın vergi toplama hakkı verilmişti.⁸⁹ Baba-oğul biçimsel olarak Sultan'ın valileri durumunda kalmış ve İbrahim Paşa'nın ordusunun Anadolu'dan çekileceği kabul edilmişti.⁹⁰ Bunların yanı sıra, Anadolu'da Mehmet Ali Paşa tarafını tutmuş olanlar için de genel af kabul edilmişti.⁹¹ Böylece Mısır sorununun birinci safhası kapanmış fakat Kütahya Andlaşması ne II. Mahmud'u ne de Mehmet Ali Paşa'yı memnun etmişti.⁹²

2.1.3. Hünkâr İskeleyi Andlaşması

Andlaşmadan sonra Mısır kuvvetleri Torosların güneyine geri çekilmiş ve isyanın birinci bölümü sona ermişti ancak andlaşma her iki tarafı da memnun etmemişti. Karşılıklı olarak güvensizlik sürmüş ve bu güvensizlik sebebiyle Osmanlı Devleti Rusya ile bir ittifak andlaşması imzalamıştı. Bu andlaşmayla Sultan Mahmud Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini güvence altına almak isterken Rusya da Boğazlar ve genel olarak da Osmanlı Devleti üzerinde ele geçirdiği üstün durumunun devamını sağlamak istiyordu. 8 Temmuz 1833 tarihinde imzalanan Hünkâr İskeleyi Andlaşması açık maddeleri ile klasik bir savunma ittifakıydı ve 8 yıl süreli olarak imzalanmıştı.⁹³

Rusya izlediği siyasetin semeresini görmekte gecikmemiş, Osmanlı ile Rusya arasında kendisine Şark Meselesi'nde büyük bir nüfuz veren ve dolayısıyla Avrupa siyasetinde büyük rol oynayan Hünkâr İskeleyi Andlaşması imzalanmıştı. Bu andlaşmanın 1 gizli olmak üzere 7 maddesi vardı.⁹⁴ Rusya ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan bu ittifak andlaşmasına göre, taraflardan birisine bir saldırı durumunda, diğer taraf askeri yardımda bulunacak ve Rusya'ya bir saldırı durumunda, Osmanlı Devleti Boğazları yabancı devlet gemilerine kapatacağı.⁹⁵

Açık maddelerinin içeriği bir savunma ittifakıydı ve taraflardan birisinin saldırıya uğraması durumunda diğeri kara ve deniz kuvvetleri ile yardım edecekti. Açık maddeler öğrenildiğinde diğere devletler hayret içinde kalmış ve şüpheye düşmüşlerdi. Çünkü bir asi valisi ile baş edemeyip yabancı devlet yardımına ihtiyaç duyan bir devlet nasıl olacaktı da Rusya'ya yardım edecekti.⁹⁶

Altundağ'a göre Hünkâr İskeleyi Andlaşması ile Rusların Doğu siyasetinde yeni bir devre açılmış değildi. Rusların Osmanlı İmparatorluğu aleyhine takip ettikleri siyasi gayeler ve emeller onları Balkanlar'da ortaya çıkan isyanlar lehine müdahaleye sevk etmiş ve Balkanlar'daki isyanları desteklerlerken kendi çıkarlarını çoğaltmayı amaçlamışlardı. Dolayısıyla Rus doğu siyaseti bu anlaşma ile resmi bir kisveye bürünmüştü.⁹⁷

Avrupa devletleri arasında büyük heyecana sebep olan andlaşmanın gizli maddesinde, Osmanlı Devleti'nin durumu sebebiyle kendisinden müteakbil yardım yerine Çanakkale Boğazı'nın yabancı

⁸⁶ Sander, *Siyasi Tarih*, 301-302.

⁸⁷ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 145-146.

⁸⁸ Armaoğlu, *Siyasi Tarih Dersleri*, 160.

⁸⁹ Sander, *Siyasi Tarih*, 302, Armaoğlu, *Siyasi Tarih Dersleri*, 160.

⁹⁰ Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, 5 bs. çev. Belkis Çorakçı Dişbudak (İstanbul: Bilgin Yayıncılık, 1995), 163.

⁹¹ Savaş, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı ve Neticeleri Hazırlayan Unsurlar", 27.

⁹² Armaoğlu, *Siyasi Tarih Dersleri*, 160.

⁹³ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 203.

⁹⁴ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 145,151.

⁹⁵ Sander, *Siyasi Tarih*, 302.

⁹⁶ Armaoğlu, *Siyasi Tarih Dersleri*, 161

⁹⁷ Altundağ, "Münchengrätz Muahedesi", 52.

savaş gemilerine kapaması istenmekteydi.⁹⁸ Bu suretle Rusya, Boğazlar yönünden kendisine gelebilecek bir tehlikeyi önlemiş olacaktı.⁹⁹

Hünkâr İskelesi Andlaşması ile Osmanlı Devleti Rus yardımını sağlarken Çarlık Rusya da Akdeniz'den gelebilecek tehlikeleri önlemiş, güneyini güvenlik altına almış ve yardım bahanesi ile de savaş gemilerini bir kez daha Boğazlardan geçirme hakkı elde etmişti. Elde ettikleri ile Batı'ya karşı avantajlı duruma gelen Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde geniş nüfuz sahibi olması Avrupa devletlerinin Mısır sorununa müdahil olmalarına yol açmıştı. Rusya'yı Boğazlarda hâkim konumda bırakmak onun Balkanlar'da egemen olmasının yollarını da açmak demek olacaktı.¹⁰⁰

Rusların Boğazdan çekilmeleri umulandan daha kolay olmuş, 10 Temmuz'da bütün donanma Boğaz'ı terk etmişti. Fakat bu durum diğer devletleri memnun edeceğine endişeye sevk etmiş ve sonunda Osmanlı Devleti ve Rusya arasında bir ittifak anlaşmasının imzalandığı anlaşılmıştı. Rusya bu anlaşma ile yalnız İstanbul'u ve İstanbul Boğazı'nı kendi nüfuz ve muhafazası altına almakla kalmamış, Çanakkale Boğazı'nı da kendi nüfuzu altına getirmiş ve diğer devletlerin nüfuzuna karşı kapamış bulunuyordu. Bu durum İngiltere ve Fransa'yı yakından ilgilendirdiğinden bu iki devletin donanmaları yeniden Çanakkale Boğazı'nın önlerinde görünmüş ve 28 Ağustosta Babıali'ye her iki devlet de birer protesto notası vermişlerdi.¹⁰¹

Yıllarca büyük kayıpları göze alarak elde etmeye çalıştığı Türk Boğazları'nı bu anlaşmayla hiçbir kayıp vermeksizin kontrol altına alan Rusya, böylece Akdeniz'den gelebilecek tehlikeleri Boğazların kapatılmasıyla önlemiş oluyordu. Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin hamiliğine soyunması İngiltere ve Fransa'nın tepkisine yol açmıştı.¹⁰² Bu anlaşma Avrupa devletleri tarafından kabul edilmemiş ve İngiltere Hünkâr İskelesi Andlaşması'nı boğazların kapalılığı prensibini kabul eden 1809 Andlaşmasının 11. maddesine aykırı bulmuştu.¹⁰³

Osmanlı Devleti'nin mecburiyet altında imza ettiği Hünkâr İskelesi Andlaşması ile Rusya Osmanlı Devleti'ni himayesi altına alıyor ve Boğazlar meselesinde üstün bir mevki kazanıyordu. Bu anlaşmadan dolayı en fazla rahatsızlık duyan İngiltere, ilk fırsatta bu anlaşmayı ortadan kaldırmaya karar vermişti.¹⁰⁴ Bundan sonra da bu ülke en kısa sürede Boğazların kapalılığı ilkesini uluslararası bir yükümlülük altına alma konusundaki çalışmalarını hızlandıracaktı.¹⁰⁵

Bu anlaşmadan İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra, Metternich de hoşlanmamıştı fakat 1830 ihtilallerinden beri Rusya'ya dayandığı için bu anlaşmaya itiraz edememişti. Fakat yine de Rusya'yı tamamen serbest bırakmak istememesi Eylül 1833'te Rusya Avusturya arasında Münchegrätz Andlaşması'nın imzalanmasına yol açmıştı.¹⁰⁶

2.2. İkinci Safhasından Önce İsyanın Sükûnet ve Hazırlık Devresi (1833-1839)

2.2.1. Münchegrätz Andlaşması

Hünkâr İskelesi Andlaşması Rusya, Avusturya ve Prusya'yı her zamankinden daha çok bir araya getirmeye ve Münchegrätz Andlaşması'nın imzalanmasına sebep olduğu gibi İngiltere'nin Mısır sorununda başrollerden birisini oynamasına da yol açmıştı. İngiltere bu tarihten sonra sadece Mehmet Ali Paşa aleyhine hareket etmekle kalmamış, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya'dan ayırmak için izlediği siyaseti de arttırmıştı. Mısır meselesinin birinci kısmının sona ermesinden sonra Doğu Sorunu konusunda Avusturya ve Rusya'nın münasebet ve müzakereleri sonucunda 18 Eylül 1833'te imzalanan Münchegrätz Andlaşması doğrudan doğruya Doğu Sorunu ve Osmanlı İmparatorluğu ile ilgiliydi. İki gizli olmak üzere beş maddeden oluşmaktaydı.¹⁰⁷

⁹⁸ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 152-153.

⁹⁹ Armaoğlu, *Siyasî Tarih Dersleri*, 161. Andlaşmanın maddeleri için bkz. Savaş, a.g.e., ss.28-29.

¹⁰⁰ Kazım Ökten, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008: 22-23.

¹⁰¹ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 153-155. (Rus donanmasının İstanbul'dan ayrılması konusunda bkz Potyemkin, vd., a.g.e., s.423. "... Kont Orlov, ... Rus donanmasının 11 Temmuz günü güzel İstanbul'dan ayrılıp Sivastopol'e doğru yelken açacağını resmen bildirmişti.")

¹⁰² Dördüncü, "1774 Küçük Kaynarca Andlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar", 84-85.

¹⁰³ Savaş, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı ve Neticeleri Hazırlayan Unsurlar", 29.

¹⁰⁴ Armaoğlu, *Siyasî Tarih Dersleri*, 162-163.

¹⁰⁵ Sander, *Siyasî Tarih*, 302.

¹⁰⁶ Armaoğlu, *Siyasî Tarih Dersleri*, 163.

¹⁰⁷ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 158-159,163.

Prusya'nın da katıldığı bu anlaşmaya göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda hanedanın değişmesine ve Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı'nın Avrupa topraklarını ele geçirmesine müsaade etmeyecek ve imparatorluğun yıkılmasını önleme konusundaki çabalarının sonuç vermemesi durumunda birlikte hareket edeceklerdi.¹⁰⁸

Müttefikler gerek kendi menfaatlerini gerekse Avrupa Devletler dengesini bozacak durumların ortaya çıkmasına hep birlikte engel olacaklardı. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak mümkün olmadığı durumda Çar da Avrupa Türkiye'si'nde büyük bir Yunan hükümeti yerine küçük prensliklerin kurulmasına razı olmuştu.¹⁰⁹

Bu andlaşmayla Metternich Rusya'nın Hünkâr İskeleyi Andlaşması ile elde etmiş olduğu serbestiyi bir dereceye kadar frenlemiş oluyordu. İngiltere de Avusturya ile müzakerelere başlamış ve böylece 1834'den itibaren Boğazların kapalılığının uluslararası bir andlaşma ile teminat altına alma fikri gelişmeye başlamıştı.¹¹⁰ Ayrıca bu andlaşmayla Metternich Avusturya'yı dışlanmış bir vaziyette bırakan Londra Andlaşması'ndan intikamını almış, zaten Hünkâr İskeleyi Andlaşması ile endişe içinde bulunan Avrupa devletleri ise tamamen galeyana gelmişlerdi.¹¹¹

Avrupa'nın ikiye ayrılmasının önüne geçen ve bozulan asabı teskin eden Metternich'in etkili şekilde çalışması olmuş ve Mısır Meselesi'nin birinci safhası Doğuda Kütahya Andlaşması ile sona ererken Batıda da Münchengrätz Andlaşması ile sona ermişti.¹¹²

2.2.2. Ticaret Sözleşmesi

Osmanlı İmparatorluğu olası bir savaş için ordusunu yeni baştan düzenlemeye başlamıştı. 1838'e gelindiğinde Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlığını ilan edeceğine dair söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Olası yeni bir savaşta Rusya'nın Osmanlı Devleti'nden daha fazla ödün koparmasından endişe eden İngiltere 1838'den sonra Osmanlı Devleti'yle yakınlaşma çabasına girmiş ve iki devlet arasında Ağustos 1838'de bir ticaret andlaşması yapılmıştı.¹¹³

Mehmet Ali Paşa bunalımından İngiltere karlı çıkmış, Osmanlı Devleti ile imzaladığı ticaret sözleşmesiyle Osmanlı gümrük duvarları indirilmiş ve devletin yarı sömürge haline gelme süreci başlamıştı. Sözleşme ile Osmanlı'nın zaten gelişmemiş endüstrisi Avrupa rekabeti karşısında savunmasız bırakılmıştı. Yalnız İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında sıkı bağlar kurulmakla kalmamış, bunun yanı sıra Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da yaptığı ekonomik reformlara da balta vurulmuş, kurduğu tekeller yıkılmıştı. Böylece İngiltere'nin Akdeniz'deki üstünlüğü özellikle de ticaret alanında bir kez daha kurulmuş ve bu ticaret sözleşmesi, 1839 Tanzimat Fermanı'nın da temellerinden birisini oluşturmuştu.¹¹⁴

İlk başta Osmanlı-İngiliz ticaret andlaşmasına sert tepki veren Fransa, daha sonra andlaşmayı tanımış ve kendisinin de bir ticaret andlaşması imzalamasıyla Osmanlı Devleti, İngiltere'nin ardından Fransa'nın da siyasi desteğini sağlamıştı.¹¹⁵

2.3. İsyanın İkinci Safhası ve Sonuçları (1839-1841)

Her iki tarafı da memnun etmeyen Kütahya Andlaşması Sultan Mahmud'un çok ağırına gitmişti. Bu durumu bilen Mehmet Ali Paşa, padişahın ilk fırsatta darbe indireceğinin emin olduğu için daima tetikteydi.¹¹⁶

İsyanın ikinci aşaması 1839 yılında başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin askeri hazırlıkları ve diplomatik girişimleri sonucunda durumun aleyhine döndüğünü gören Mehmet Ali Paşa, İstanbul'dan bazı isteklerde bulunmuş, kabul edilmemesi üzerine de bağımsızlığını ilan etmişti.¹¹⁷ Kendisine isyan eden valisine 1833'te verdiği ödünleri geri almak isteyen II. Mahmud, topladığı bir orduyu Mehmet Ali

¹⁰⁸ Armaoğlu, *Siyasî Tarih Dersleri*, 163.

¹⁰⁹ Altundağ, "Münchengrätz Muahedesi", 56-57.

¹¹⁰ Armaoğlu, *Siyasî Tarih Dersleri*, 163.

¹¹¹ Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 165.

¹¹² Altundağ, "Münchengrätz Muahedesi", 57-58.

¹¹³ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 204.

¹¹⁴ Sander, *Siyasî Tarih*, 304.

¹¹⁵ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 204.

¹¹⁶ Armaoğlu, *Siyasî Tarih Dersleri*, 163.

¹¹⁷ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 204.

Paşa'nın üzerine göndermiş ancak bu ordu Nizip'te yenilmiş¹¹⁸ ve 1839'da Nizip yenilgisi ile İstanbul yolu İbrahim Paşa'ya yeniden açılmıştı.¹¹⁹

Osmanlı Devleti'nin ordusu Nizip'te imha edildiği gibi Çanakkale önlerinde bulunan Osmanlı donanması da Kaptan-ı Derya Ahmet Fevzi Paşa tarafından Mısır'a götürülerek Mehmet Ali Paşaya teslim edilmiş, dolayısıyla ordusuz, donanmasız¹²⁰ ve savunmasız bir durumda kalmıştı. Yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti sadece Mısır valiliğinin babadan oğula geçmesi şartı ile Mehmet Ali Paşa'dan barış istemiş ancak Paşa Mısır'ın yanı sıra, Suriye, Adana ve Maraş'ı da talep etmişti. Bu durum karşısında Rusya'nın Hünkâr İskelesi Andlaşması'ndan yararlanarak Osmanlı Devleti üzerinde etkili olmasından çekinen İngiltere ve Fransa, bu meseleyi bir Avrupa sorunu haline getirmeye karar vermişlerdi. İngiltere ile bir çatışmayı göze alamayan Rusya da bu karara katılmış, Avusturya ve Prusya'nın da katılımıyla Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota göndererek aralarında yapacakları görüşmeler sonuçlanmadan Mısır ile bir anlaşma yapılmamasını bildirmişlerdi.¹²¹

2.3.1. Londra Andlaşması ve Mısır Valiliği İmtiyaz Fermanı

Rusya'nın ülke olarak büyüklüğü, insan gücü, Osmanlı topraklarını ve İran'ı dolayısıyla Hindistan'ı tehdit altında bulundurmasını sağlayan coğrafi konumu nedeniyle İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston'un gözünde Rusya ile mücadele İngiliz dış politikasının en önemli ve belirleyici görevlerinden olacaktı. Palmerston ve ona bağlı olanların düşünceleri, Çar'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları ile ilgili planlarına ve fetih özlemine karşı mücadele etmek demek İngiltere'nin büyük devlet olarak varlığını sürdürebilmesi yolunda mücadele etmektir. Hünkâr İskelesi Andlaşması'nın hükümlerini yürürlükten kaldırmak ve Osmanlı toprak bütünlüğünü yalnız Rusya'nın değil, İngiltere, Avusturya, Prusya ve Fransa'nın imzaları ile garanti altına almak isteyen İngiltere Dışişleri Bakanı, bu amaçla Londra'da bir konferans toplamaya karar vermişti. Fransa'nın Mısır ve Suriye üzerinde egemenlik kurmasını istemeyen İngiliz Dışişleri Bakanı, aynı zamanda Mehmet Ali Paşa'nın bir hareketinde Rusya'nın Hünkâr İskelesi Andlaşması'na dayanarak İstanbul'u işgal etmesinden de endişe duymaktaydı.¹²² Rusya, önce konferansa karşı gelmiş fakat konferansın kendileri olmadan da toplanacağını anlaşıldığı üzerine teklifi kabul etmişti.¹²³

Kendi aralarında görüşen Avrupa devletleri Suriye'nin yeniden Osmanlı Devleti'ne bağlanmasını kararlaştırmışlar, bunun için de Mehmet Ali Paşa'ya bir ultimatom verilmesini ve kabul etmemesi durumunda da kuvvete başvurulmasını istemişlerdi. Bu durum İngiltere ile Fransa'nın arasını açmıştı. Karara karşı çıkan ve yeniden Mısır'ın yanında yer alan Fransa'nın kabul etmemesine rağmen İngiltere, Rusya, Avusturya, Prusya arasında 15 Temmuz 1840'da Londra'da bir andlaşma imzalanmış ve bu andlaşmayı kabul eden Osmanlı Devleti 4 devlet ile sonradan bir andlaşma yapmıştı. Yapılan Londra Andlaşması'na göre;

- Padişah Mısır valiliğini babadan oğula geçmek üzere, Güney Suriye ve Akka valilikleri de hayatı boyunca Mehmet Ali Paşa'ya bırakıyordu.
- Mehmet Ali Paşa bu şartları 10 gün içerisinde kabul etmezse Akka valiliği, 20 gün içinde kabul etmezse Mısır valiliği zorla elinden alınacaktı.
- Ayrıca Mehmet Ali Paşa en geç 20 gün içerisinde Mısır'da bulunan Osmanlı donanmasını geri verecekti.¹²⁴ Mehmet Ali Paşa'nın bu şartları kabul etmemesi üzerine Osmanlı Devleti Mehmet Ali Paşa'nın bütün haklarını kaybettiğini ilan etmişti.¹²⁵

¹¹⁸ Sander, *Siyasi Tarih*, 302.

¹¹⁹ Armaoğlu, *Siyasi Tarih Dersleri*, 164.

¹²⁰ Savaş, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı ve Neticeleri Hazırlayan Unsurlar", 31.

¹²¹ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 205.

¹²² Potyemkin, vd., *Uluslararası İlişkiler Tarihi 1*, 424, 427-428.

¹²³ Cemil Bilsel, "Sovyet Rusya - Türk Notaları Aydınlightında Türk Boğazları", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.14, S.1-2 (1948): 11.

¹²⁴ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 205-206, Savaş, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı ve Neticeleri Hazırlayan Unsurlar", 32.

¹²⁵ Armaoğlu, *Siyasi Tarih Dersleri*, 166.

Görüşmeler sırasında Suriye'nin Osmanlı sınırları içerisinde bırakılma eğilimi ortaya çıkınca Fransa görüşmelerden çekilmişti.¹²⁶ Fransa'nın kararları tanımamasına güvenen Mehmet Ali Paşa alınan kararları tanımamıştı. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu Mehmet Ali Paşa'nın tüm görevlerini geri alarak onu asi ilan etmişti. Bir yandan Osmanlı, İngiliz, Avusturya ortak donanması Suriye kıyılarını kuşatıp, Lübnan'a asker çıkartırken diğer yandan da kuzeyden ilerleyen Osmanlı ordusu İbrahim Paşa kuvvetlerini yenerek Suriye'den çekilmeye mecbur bırakmıştı. Askeri alanda bu gelişmeler yaşanırken, Osmanlı Devleti 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nı ilan etmişti. Bu gelişmelerden sonra Mısır sorununda Fransa'nın taraf değiştirmesiyle Mısır Fransa'nın desteğini kaybederken 27 Kasım 1840'da da İngiliz filosu İskenderiye önlerine gelmişti. İngiltere'nin baskısı üzerine, Mehmet Ali Paşa Mısır valiliğinin babadan oğula geçmesi karşılığında Osmanlı donanmasını geri vermeyi kabul ederken savaş devam ettirmek isteyen Osmanlı Hükümeti de anlaşmayı kabul etmek zorunda kalmış ve böylece de savaş sona ermişti.¹²⁷

Osmanlı Devleti kendi toprağı olan Mısır'ın yeni statüsünü belirlemek için 13 Şubat 1841'de yayınladığı "Mısır Valiliği İmtiyaz Fermanı"na göre:

- Mısır valiliğı Mehmet Ali Paşa'ya ve onun soyuna babadan oğula geçmek üzere veriliyordu.
- Mısır valileri, Padişah tarafından Mehmet Ali Paşa'nın soyundan olan kişiler arasından seçilerek atanacak,
- Osmanlı Devleti'nin kanunları Mısır'da da uygulanacak ve vergiler padişah adına toplanacak, toplanan vergilerin bir kısmı her yıl İstanbul'a gönderilecek,
- Mevcudu 18.000 kişiyi geçemeyecek olan Mısır ordusunun üst düzey subayları Osmanlı Devleti tarafından atanacak,
- Osmanlı Devleti'nin yaptığı andlaşmalar ile Gülhane Hatt-ı Hümayunu Mısır için de geçerli olacak,
- Bu koşullara uyulmaması durumunda Mısır'a verilen bu ayrıcalıklar geçersiz sayılacaktır.

Bu fermanla Osmanlı Devleti'ne bağlı fakat özel statüsü olan bir eyalet haline gelen Mısır'da¹²⁸ bundan sonra valilerine "Hidiv" denmeye başlanmıştı.¹²⁹

Ayrıca para padişah adına bastırılacak, padişahın izni olmadıkça savaş gemisi yapılamayacak ve bu şartlara saygı gösterilmemesi durumunda Mısır'a verilen imtiyazlar hükümsüz sayılacaktı.¹³⁰

Londra'da toplanan devletler 10 Temmuz 1841'de imzaladıkları bir protokolle Mısır meselesinin kapandığını ilan etmişlerdi.¹³¹ Güçler bir başka konuda daha uzlaşmış ve 1841 yılında Boğazlar Andlaşması imzalanarak ilk kez Türk suyolları uluslararası gözetime tabi tutulmuştu.¹³²

İngiltere, diğer Avrupalı devletlere kabul ettirdiğı Londra Andlaşması ile boğazların Avrupalı devletlerin himayesine girmesini sağlamıştı. 8 yıllığına imzalan Hünkâr İskeleyi Andlaşması'nın süresinin 1841'de dolmasıyla İngiliz Dışişleri Bakanı Palmerston'un bu konudaki ince siyaseti Boğazlar ile ilgili yapılacak bir andlaşmaya Rusya'nın dışında İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya'nın da katılmasını sağlamıştı. Mısır sorununun halledilmesinden sonra sıra Boğazlar meselesine gelmiş ve taraflar 13 Temmuz 1841'de Londra'da Boğazlar hukukunun statüsünü yeniden belirleyen 4 maddeden oluşan bir andlaşma imzalamışlardı.¹³³

2.3.2. Londra Boğazlar Andlaşması

Mısır isyanı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş içinde olduğu ortaya çıkınca Boğazlar meselesi önemli bir konu olarak ortaya çıkmıştı. Çünkü devletlerarası ilişkiler ve dengeler bakımından İstanbul

¹²⁶ Sadık Erdaş, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Boğazları (1841-1953)", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2000: 29.

¹²⁷ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 206-207.

¹²⁸ A.g.e.,207.

¹²⁹ Sander, *Siyasi Tarih*, 303.

¹³⁰ Yahya Bağçeci, "İsyandan İtaate; Kavalalı Mehmet Ali Paşa Babâli İlişkileri (1841-1849)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.32 (2014): 221-222.

¹³¹ Armaoğlu, *Siyasi Tarih Dersleri*, 167.

¹³² Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu (1-3. bölümler), Haşim Koç-Gülçin Koç (4-7.bölümler), 2bs. (İstanbul: Küre, 2009), 308.

¹³³ Dördüncü, "1774 Küçük Kaynarca Andlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar", 86-87.

ve Çanakkale Boğazları hayati bir öneme sahipti.¹³⁴ Türk Boğazlarının siyasi, ekonomik ve stratejik önemleri vardı.¹³⁵

1453'te İstanbul'un fethi ile birlikte 19.yüzyılın ilk yarısının sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin tam ve münhasır egemenliği altında tutulan ve geçişin ancak onun izniyle gerçekleştiği bir rejime sahip olan Türk Boğazları'nda durum daha sonra uluslararası genel gelişmelere de paralel olarak değişikliğe uğramış ve gittikçe uluslararasılaşmış bir geçiş rejimine bağlı olmaya başlamıştı.¹³⁶

Tarih boyunca Türk boğazlarından geçiş anlaşmalar ile düzenlenmişti ve dolayısıyla ahdi bir düzene tabiydi. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde bu anlaşmalarda Türk Boğazları stratejik bir mevki ve politik bir araç olarak ön plana çıkmıştı.¹³⁷ Tarihin her döneminde Türk Boğazları, diğer devletleri de yakından ilgilendiren bir sorun olduğundan Türk Boğazları'ndan geçiş rejimi siyasi durumlara bağlı olarak belirlenmişti.¹³⁸ Türk Boğazları'ndan geçiş rejiminin tarihsel süreci incelendiğinde Mutlak Türk Egemenliği Dönemi (1453-1809), İkili Andlaşmalar ile Düzenlemelerin Yapıldığı Dönem (1809-1841) ve Çok Taraflı Andlaşmalar ile Düzenlemelerin Yapıldığı Dönem (1841-günümüze) olarak dönemlere ayırmak mümkündür.¹³⁹

İstanbul'un fethini takiben Boğazlar'da hâkimiyet kurmuş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Boğazlar üzerindeki mutlak tasarrufu, imparatorluğun güç kaybetmesi ile aşamalı bir şekilde değişmeye başlamış ve İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya ve Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında 1841 yılında imzalanan "Londra Boğazlar Sözleşmesi" (Akdeniz ve Karadeniz Boğazları Hakkında Sözleşme) ile Türk Boğazları'ndan geçiş rejimi yeni bir niteliğe kavuşturulmuş, Boğazlar rejiminin çok taraflı anlaşmalarla düzenlendiği döneme girilmiştir.¹⁴⁰

Rusya, Hünkâr İskeleyi Andlaşması'nın yürürlükten kalkmasına müsaade etmişti. Bu anlaşma, sıkı bir Rus-İngiliz ittifakını ve devrimci hareketler üzerindeki nüfuzu nedeniyle Fransa'yı Avrupa'nın en büyük tehdidi olarak gören I. Nikolay'ın İngiltere ile çalışma isteğini yansıtmaktaydı. Boğazlar Andlaşması'nın şartlarına göre Boğazlar tüm dış devletlerin savaş gemilerine barış zamanında kapalı tutulacaktı. Bu maddeye göre üç devletin (İngiltere, Rusya, Osmanlı Devleti) çıkarları eşit derecede korunmaktaydı. İngiliz savaş gemileri Rusya'nın güney kıyılarını tehdit edemeyeceği gibi Rus filoları da Akdeniz'deki İngiliz gemilerini tehdit edemeyecekti. Ayrıca Babıali'ye de İstanbul'u tehdit edecek bir düşman donanmasının görünmeyeceği teminatı verilmişti. Osmanlı İmparatorluğu savaş zamanında müttefik donanmalarını kendi karasularına çağırmakta serbestti.¹⁴¹

Boğazların barış zamanında bütün devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulacağını belirlediği 1841 Londra Andlaşması'na göre, sadece dost devlet elçilerinin haberleşme amaçlı hafif savaş gemilerinin geçmesine özel fermanlar ile izin verilecekti. Boğazlar Meselesi, bu anlaşmayla artık Osmanlı Devleti ve Rusya arasında söz konusu olmaktan çıkarak büyük devletlerin de garantisi altına alınmıştı.¹⁴²

13 Temmuz 1841'de imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin esasları şunlardı:

- Osmanlı Devleti, barış durumunda eskiden beri uyguladığı gibi, yabancı devletlerin savaş gemisini Boğazlardan geçirtmemeyi taahhüt ediyordu. Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya ve Rusya devletleri de bu kurala uyacaklarını taahhüt ediyorlardı.

¹³⁴ Veli Yılmaz, *Siyasi Tarih* (İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 1998), 172-173.

¹³⁵ Bilsel, "Sovyet Rusya - Türk Notaları Aydınlığında Türk Boğazları", 7.

¹³⁶ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Gözden Geçirilmiş 14 bs. (Ankara: Turhan Kitabevi, 2015), 276.

¹³⁷ Hakan Arıdemir, "Karadeniz'e Kıyıdaş Devletler Açısından Montrö Sözleşmesi'nin Sağladığı Denge Rejimi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, (Aralık 2016): 245.

¹³⁸ Sami Doğru, "Türk Boğazları'nın Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.15, S.2 (2013): 123.

¹³⁹ Bülent Şener, "Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, S.17 (Mart 2014): 469; Jale Nur Ece, "Tarihten Günümüze Türk Boğazları'nın Geçiş Rejimi ve 80.Yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi", *VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu, 27-28 Mayıs 2016*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2016): 73; Hacer Zorlu Uğur, "Türk Boğazlarının Önemi ve Montrö Sözleşmesi ile Sağlanan Denge Rejimi", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, S.2 (2016): 39-40. Bostan, İstanbul Boğazı'ndan geçişin İstanbul'un fethi ile Uluslararası bir niteliğe dönüştüğü zamana kadar geçen kısmı 4 dönemde incelemiştir. Bkz., İdris Bostan, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İstanbul Boğazı'ndan Geçişin Tabi Olduğu Kurallar" *Marmara Denizi 2000 Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 11-12 Kasım 2000*, (İstanbul: Ataköy Marina, 2000):2.

¹⁴⁰ Şener, "Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü", 467,476.

¹⁴¹ Jelavich, *Balkan Tarihi*, 308.

¹⁴² Bostan, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İstanbul Boğazı'ndan Geçişin Tabi Olduğu Kurallar",7.

- Osmanlı Devleti, eskiden olduğu gibi, dost devlet elçilerinin hizmetinde bulunan hafif savaş gemilerine Boğazlardan geçmeleri için izin verebilecekti.

- Padişah, Osmanlı Devleti ile dostluk ilişkileri içerisinde bulunan bütün devletleri, işbu andlaşma hükümlerine uymaya davet edecekti.

- Andlaşma, en geç iki ay içerisinde onaylanacaktı ve imzacı tüm devletler, andlaşma hükümlerine uymayı taahhüt ediyorlardı.¹⁴³

Bu andlaşmanın özelliklerinden birisi de diğer devletlerin katılmalarına açık olmasıydı ve nitekim ertesi sene Toskana, Danimarka, Belçika, İsveç ve Norveç ayrı ayrı katılım sağlamışlardı.¹⁴⁴

Böylece imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazların barış zamanında savaş gemilerine kapalılığı uluslararası bir yükümlülük altına alınmış ve bu sözleşme ile Türk Boğazları ilk kez uluslararası bir statü kazanmış ve İngiltere'nin bu yöndeki çabaları sonuç vermişti. Burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta, Boğazların kapalılığının sadece barış zamanında uygulanmasıdır. Osmanlı Devleti bir savaşa girmesi durumunda Boğazları istediği gibi tasarruf edebilecek, diğer bir deyişle istediği devletin savaş gemilerine açabilecekti. Nitekim de bu durum Kırım Savaşı'nda ortaya çıkmış ve Osmanlı Devleti İngiliz ve Fransız donanmalarının Karadeniz'e geçmelerine izin vermişti.¹⁴⁵

1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile dönemin güçlü Avrupa devletleri Boğazlar'dan geçiş rejimini çok taraflı bir andlaşmanın teminatı altına alarak isteklerine kavuşmuşlardı.¹⁴⁶ Bu sözleşmeyle Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını ilan ve tasdik eden Avrupalı devletler, sözleşmenin 1. maddesinde Babiali'ye boğazları kapalı tutmak gibi egemenlik haklarına bir müdahale oluşturan ağır bir mecburiyet yükleyerek tezada düşmüşlerdi. Eski kaide, padişahın tek başına idari bir tedbiri iken şimdi ise padişahın yetkisini keyfi olarak kullanmasına imkân vermemek için olacak ki, 1. maddede de belirtildiği üzere padişah kapalılık kaidelerinde gelecekte de yürürlükte kalacağına azim ve kararını ilan etmişti. Osmanlı Devleti bu andlaşmayla barış zamanında Boğazları tek taraflı kullanma iradesini yitirmişti ancak savaş zamanında kendi takdirine göre istediği devletin savaş gemilerine açma hakkına sahipti ki bu hakkını da 1853-1856 Kırım Savaşı sırasında kullanacaktı. Zayıf ve çaresiz durumda bulunan Osmanlı Devleti, Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar üzerinde himayesini tanımaktansa bu andlaşma ile Avrupa büyük devletlerinin toplu garantisini kabul etmeyi daha yararlı bulmuştu.¹⁴⁷

2.4. İsyanın Sonuçları

Başlangıçta bir iç isyan niteliğinde görünmesine rağmen sonradan önemli bir Avrupa sorunu haline dönüşen ve 1831-1841 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nu büyük sıkıntılara sokan bu isyan ile Mehmet Ali Paşa isteklerini tam gerçekleştirilememiş ancak Mısır'ı ailesine kazandırmıştı.¹⁴⁸

Yetenekli ama bir o kadar da hırslı olan Mehmet Ali Paşa, sahip olduğu gücü Osmanlı'ya isyan ederek kullanmış ve Mısır ordusunun Anadolu içlerine kadar sokulması ile Osmanlı saltanatını bile tehlikeye düşürmüştü. Osmanlı Devleti'nin sadece bir vilayeti olan Mısır; İngiltere, Rusya, Prusya, Avusturya'nın garantisi altında bir Hatt-ı Hümayun ile yarı muhtar bir hale getirilmiş ve bir Mehmet Ali Paşa hanedanlığı yaratılmıştı. 1841 fermanına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda bir eyalet olarak yönetilen ve bu ferman ile statüsü değişen Mısır, umumi hukuk yönünden yarı müstakil bir eyalet haline gelmişti. Fermanla yazılı şartlar bir dereceye kadar Mısır'ın anayasasını teşkil etmiş ve büyük devletler tarafından garanti edilen bu ferman, padişah ve paşası arasında münasebetleri düzenleyen bir belge olmaktan çıkarak devletlerarası bir değer kazanmıştı.¹⁴⁹

İsyanın başlarında Suriye ve Adana'yı kontrolü altına alan Mehmet Ali Paşa, isyanın sonunda buralardan vazgeçmek zorunda kalmış fakat Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet olarak kalmak koşulu ile Mısır üzerinde bir hâkimiyet kazanmıştı.¹⁵⁰ Büyük emellere sahip hırslı bir insan olan Mehmet Ali Paşa, Mısır'ı veraseten elde etmeyi başarmıştı ancak Suriye, Girit ve Hicaz'ı terk etmek zorunda

¹⁴³ Yılmaz, *Siyasi Tarih*, 173-174; Dördüncü, "1774 Küçük Kaynarca Andlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar", 87.

¹⁴⁴ Dördüncü, "1774 Küçük Kaynarca Andlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar", 87.

¹⁴⁵ Sander, *Siyasi Tarih*, 303.

¹⁴⁶ Şener, "Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi", 477.

¹⁴⁷ Dördüncü, "1774 Küçük Kaynarca Andlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar", 88-89.

¹⁴⁸ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 207.

¹⁴⁹ Bağçeci, "İsyandan İtaate", 220-222.

¹⁵⁰ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 207-208

kalmıştı. Ordusu 18.000 mevcut ile sınırlanan Paşa'nın cihangirlik emelleri sona ermiş ve bundan sonra Osmanlı Devleti ile ilişkileri iyi tutarak Mısır'da iktidarını sürdürmekle yetinmişti.¹⁵¹ Altundağ'ın belirttiğine göre, Mehmet Ali Paşa'nın bu teşebbüsleri Türk milletinin aleyhine olmaktan başka işe yaramamıştı. Anadolu'nun o ana kadar düşman istilasından korunan kısımları bile Mısır ordusu tarafından çiğnenmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun asayiş ve düzeni tamamen bozulmuştu. Ayrıca kendisini koruyamayacak kadar zayıf düşen Osmanlı'nın başına "müdahale" devrinin açılmasına yol açılmıştı.¹⁵²

İsyan sırasında İstanbul'da edindiği nüfuzu kaybetmek istemeyen Rusya, buradaki geleneksel Fransız ve İngiliz etkisini azaltmak amacıyla Osmanlı Devleti ile 1833'te Hünkâr İskeleyi Andlaşması'nı imzalamış ve yıllardır özlemini duyduğu sona ulaşmıştı. Bu andlaşma ile içinde bulunacağı bir savaş halinde Boğazları kendi savaş gemilerine açık diğer devletlerin donanmalarına kapalı hale getirmişti.¹⁵³

Her devlet Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanıyla kendi çıkarları doğrultusunda ilgilenmiş ve sonuç her devlet için farklı olmuştu.¹⁵⁴ Atina yöneticileri Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine genişlemeye kalkışarak 1839'da Girit'in Yunanistan'a katılmasını istemiş ve yine Mısır bunalımı sırasında Teselya'ya bir çete yollamış, Epir ve Makedonya'da da karışıklıklar çıkarmak istemişti.¹⁵⁵ İsyanın başlarında Hünkâr İskeleyi Andlaşması ile Osmanlı Devleti ve Boğazlar üzerinde bir avantaj elde eden Rusya, sorunun ikinci aşamasında İngiltere ve Fransa'nın müdahale etmesiyle bu avantajını kaybetmişti. Mehmet Ali Paşa'nın güçlenmesini önleyerek Hindistan ve Doğu Akdeniz'deki güvenliğini ve çıkarlarını koruyan İngiltere, Osmanlı Devleti ile yaptığı ticaret andlaşması ile de İmparatorluk üzerindeki çıkarlarını arttırmıştı. Mısır'da yeniden gelişen nüfuzunu sürdürmek isteyen ve bu nedenle de bu sorunun önemli bir kısmında Mehmet Ali Paşa'nın yanında yer alan Fransa kesin olarak bir çıkar sağlayamamıştı. Mısır sorununda doğrudan bir çıkar beklemeyen Avusturya için ise genel olarak Avrupa güçler dengesi açısından isyanın bastırılmış olması bir başarı sayılmaktaydı. Bir valisinin isyanı karşısında toprak bütünlüğünü sağlayabilmek için yabancı devletlerin yardımına başvurmak zorunda kalan Osmanlı Devleti ise ne kadar güçsüz olduğunu bir kez daha anlamıştı. Bu süreç sonrasında iç ve dış politikada Avrupa büyük devletlerin ağırlığı daha fazla hissedilmeye başlanmış ve iç ve dış nedenlerin etkisiyle "Tanzimat" ilan edilmişti. Osmanlı Devleti, hukuki yönden Mısır'ı yeniden kendisine bağlamış olmasına rağmen gerçekte zengin ve stratejik öneme sahip bu eyaletini kaybetmişti. Bunun arkasından da Boğazlar gibi önemli bir sorun ile karşı karşıya kalmıştı.¹⁵⁶

Gelişen siyasi ve ekonomik koşullar sonucunda her büyük Avrupa devleti kendi çıkarları doğrultusunda Boğazlar meselesine daha çok eğilerek burada kendi çıkarlarına uygun bir statünün kurulması için uğraşmaya başlamış ve sonunda 1841 Londra Konferansı'na gelinmişti.¹⁵⁷ 1841 Boğazlar Sözleşmesi ile Avrupalı büyük devletlerce 1683'de Kırım ve Karadeniz'in kuzeyini ülkesine katarak Karadeniz'de egemen deniz gücü olan ve İstanbul'u sürekli tehdit eder duruma gelen Rusya'nın güneye ilerlemesine set çekmek istenmişti.¹⁵⁸ Bu andlaşmayla Boğazların ticaret gemilerine açık, fakat yabancı savaş gemilerine kapalılığı ilkesi uluslararası bir statüye dönüşmüştü.¹⁵⁹

Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerindeki hükümler hakları, andlaşmayı imzalayan devletlere karşı sorumluluk alıp taahhüde bulunması nedeniyle mecburiyete dönüşmüş ve bu durum Osmanlı'nın 1798'ten itibaren izlediği denge politikasında Boğazları kullanma serbestisine de son vermiş, hareket kabiliyetini sınırlandırmıştı. Rusya'nın da Hünkâr İskeleyi Andlaşması ile elde ettiği kazançlar sona ermişti.¹⁶⁰

Balkanlar'a ve güneye inme politikasında ödün veren ve donanması Karadeniz'e hapseden Rusya, buna karşılık Akdeniz'den gelebilecek tehlikeleri önlemiş bulunuyordu. Akdeniz hâkimiyeti İngiltere ve Fransa'ya kalırken İngiltere, 1809 yılında tek taraflı üstlendiği kapalılığı sağlama teminatını 1841'deki

¹⁵¹ Bağçeci, "İsyandan İtaate", 229.

¹⁵² Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında*, 231.

¹⁵³ Erdaş, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Boğazları (1841-1953)", 26.

¹⁵⁴ Savaş, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı ve Neticeleri Hazırlayan Unsurlar", 33.

¹⁵⁵ Şimşir, *Ege Sorunu Belgeler*, XXXVIII.

¹⁵⁶ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 208.

¹⁵⁷ Hüseyin Tosun, "Möntrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, S.13 (1994): 89.

¹⁵⁸ Mesut Hakkı Çaşın, "Askeri ve Stratejik Açından Montreux'nün Dünü ve Geleceği", *MHB*, C.37, S.1, (2017): 54.

¹⁵⁹ Tosun, "Möntrö Boğazlar Sözleşmesi", 89.

¹⁶⁰ Erdaş, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Boğazları (1841-1953)", 31-32.

andlaşma ile çok tarafı teminata bağlamıştı. Avusturya ise Rusya'nın Balkanlar'a inmesini kısmen de olsa engelleyerek bir kazanç elde etmişti.¹⁶¹

Uzun süre devam eden mücadelede Akdeniz göz önüne alındığı takdirde sorunun İngiliz üstünlüğü ile sonlandığını söylenebilir.¹⁶² İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya bu tarihten sonra başta Balkanlar olmak üzere Osmanlı toprakları üzerinde güç dengesi mücadelesi yapmışlardır. Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki güç dengesini korumak için 1856'da Kırım Savaşı yapılmıştır.¹⁶³

3. SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1831-1841 yılları arasında yaşadığı Mısır sorununda İstanbul'un hatta İmparatorluğun Mehmet Ali Paşa'nın yönetimi altına girme ihtimalinin ortaya çıkması bölgede çıkarı olan devletleri harekete geçirmiş ve sorun bir iç isyan olmaktan çıkarak uluslararası bir hal almıştır. Mısır bunalımıyla birlikte Boğazlar gibi önemli bir sorunla da karşı karşıya kalınmış ve kendi menfaatleri gereği bu önemli bölgeye sahip olmak veya bu bölgede üstünlük kurmak isteyen devletler arasında mücadeleler olmuştur. Türk Boğazları, sömürge yolunun güvenliği ve Akdeniz'deki menfaatleri açısından İngiltere'nin, Akdeniz ve Yakın Doğu'daki ticari menfaatleri gereği Fransa'nın ilgi alanında olurken Rusya da ülkesinin savunması ve ekonomik faaliyetlerin yürütülebilmesiyle ilgili olarak Boğazlar ile ilgilenmiştir.

İstanbul'un fethinden 19. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun tam ve münhasır egemenliği altında bulunan ve ancak onun izni ile geçişlerin gerçekleştiği bir rejime sahip olan Türk Boğazları'nda durum Osmanlı'nın güç kaybetmesiyle aşamalı olarak değişmiş, uluslararası gelişmelere, siyasal durumlara bağlı olarak değişikliklere uğramıştır. 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile Türk Boğazları uluslararası bir statü kazanmış, geçiş rejiminin çok taraflı andlaşmalarla düzenlendiği döneme girilmiş ve Boğazların kapalılığı kaidesi egemen Osmanlı Devleti'nin kendi kararı olmaktan çıkarak kendisine sorumluluk yüklenmiş ve zorunluluğa dönüşmüştür. Osmanlı'nın denge politikasında Boğazlar'ı kullanma serbestisi ortadan kalkmış ve hareket kabiliyeti sınırlanmıştır. Osmanlı Devleti üzerinde hamilik kurmaya çalışan Rusya gerilemiş, Hünkâr İskelesi Andlaşması ile elde ettiği kazançları kaybetmiştir. Fransa'nın Mısır üzerinde sağlamaya çalıştığı üstünlük ortadan kaldırılmış, bu mücadelede İngiltere kazançlı çıkmıştır.

Tarih boyunca stratejik, siyasi ve ekonomik olarak büyük önem taşıyan ve dünyanın en önemli su yolları arasında bulunan Türk Boğazları, menfaatleri gereği diğer devletleri de ilgilendirmiş, bölgede egemen olmak, ekonomik faaliyetlerini sürdürmek ve üstünlük kurmak isteyen devletlerin odak noktası olmuştur. 1991'den sonra meydana gelen bölgesel değişikliklerin de etkisiyle büyük devletlerin çeşitli sebeplerle bölgeye olan ilgileri artmıştır. Asya ve Avrupa arasındaki geçiş noktası olmasının yanı sıra Karadeniz, Ege Denizi, Akdeniz ve Okyanuslar arasındaki bağlantıyı da sağlayan Boğazlar, Türkiye için ülkesinin bütünlüğü ve devamlılığı açısından bir varlık ve bağımsızlık nedenidir.

KAYNAKÇA

- ALKAN, M. Ö. (2018), "Türk-Rus Harbi'nin İki Asırlık İzleri", Şubat-Mart Sayısı, *Atlas Tarih*.
- ALTUNDAĞ, Ş. (1942), *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Paşa'nın Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa ile Londraya Gönderilmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,
- ."Münchengrätz Muahedesi". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. C.1, S.4 (1943): 51-61.
- ."Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'de Hâkimiyeti Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı". *Bellekten*. C.8, S.29-32 (1944): 231-244.
- .*Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841 Kısım*, 2 bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

¹⁶¹ Ökten, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", 25.

¹⁶² Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 23.

¹⁶³ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", 208.

- ARIDEMİR, H. (2016), “Karadeniz’e Kıyıdaş Devletler Açısından Montrö Sözleşmesi’nin Sağladığı Denge Rejimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı.
- ARMAOĞLU, F. H. (1961), *Siyasî Tarih Dersleri 1789-1919*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,
- 20.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1990)*, 7 bs. C.1, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1991.
- BAGÇECİ, Y. (2014), “İsyandan İtaate; Kavalalı Mehmet Ali Paşa Babıâli İlişkileri (1841-1849)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- BİLSEL, C. (1948), “Sovyet Rusya-Türk Notaları Aydınlığında Türk Boğazları”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*.
- BOSTAN, İ. (2000), “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İstanbul Boğazı’ndan Geçişin Tabii Olduğu Kurallar”, *Marmara Denizi 2000 Sempozyumu Bildiriler Kitabı,11-12 Kasım 2000*, İstanbul: Ataköy Marina
- CAŞIN, M. H. (2017), “Askeri ve Stratejik Açından Montreux’nün Dünü ve Geleceği”. *MHB*, Cilt: 37, Sayı: 1.
- DOĞRU, S. (2013), “Türk Boğazları’nın Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan’dan Montrö’ye Geçiş”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C.15, S.2
- DÖRDÜNCÜ, M. (2001), “1774 Küçük Kaynarca Andlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.1.
- ECE, J. N. (2017), “Tarihten Günümüze Türk Boğazları’nın Geçiş Rejimi ve 80.Yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi”, *VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu Tebliğler Kitabı, 27-28 Mayıs 2016*, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- ERDAŞ, S. (2000), ”Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Boğazları (1841-1953)” Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara
- JELAVICH, B. (2009), *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu (1-3. bölümler), Haşim Koç-Gülçin Koç (4-7.bölümler), 2bs. İstanbul, Küre Yayınevi.
- KIŞ, S. (2010), “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Anadolu Harekâtı ve Konya Muharebesi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.23.
- KOCAOĞLU, M.(1995), “Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)”.*Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, C.6, S.06.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ö., ERDEM, G. (2015), “Avrupa’nın Siyasal ve Ekonomik Dönüşümü (1815-1871)”, *Siyasi Tarih-I*, Ed. Çağrı Erhan ve Esra Yakut, 5 bs. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- ÖKTEN, K. (2008), “Montreux Boğazlar Sözleşmesi” Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- PALMER, A. (1995), *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, 5 bs. çev. Belkis Çorakçı Dışbudak, İstanbul: Bilgin Yayıncılık, İstanbul.
- PAZARCI, H. (2015), *Uluslararası Hukuk*, Gözden Geçirilmiş 14 bs. Turhan Kitabevi, Ankara.
- PINAR, H. (2011), “Mehmed Ali Paşa İsyanı ve Metternich’in Osmanlı Siyaseti”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.2.
- POTYEMKİN, V., vd., (2009), *Uluslararası İlişkiler Tarihi 1 (Diplomasi Tarihi)*, 1.bs., C.1, çev. Atilla Tokatlı. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- SAMUR, S. (2007), “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi”, *Bilimname*, S.13 (2007/2): 131-138.
- SANDER, O. (1989), *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, 27 bs. İmge, Ankara.

- SAVAŞ, M. (1996), “Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı ve Neticeleri Hazırlayan Unsurlar”, Aksu Gazetesi, Nisan, S:407, [http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/mevhibe_savas_kavalali_mehmet_ali_pasa_isyan_sonuclar.pdf_\[02.04.2019\]](http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/mevhibe_savas_kavalali_mehmet_ali_pasa_isyan_sonuclar.pdf_[02.04.2019]).
- ŞENER, B. (2014), “Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, S.17 (Mart): 467-493.
- ŞİMŞİR, B. N. (1989), *Ege Sorunu Belgeler (1912-1913)*, 2 bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, -----, *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar-Kıyımlar-Göçler 1821-1913*,1 bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2017.
- TOSUN, H. (1994), “Möntrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, S.13.
- YILMAZ, V. (1998), *Siyasi Tarih*, İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi.
- ZORLU UĞUR, H. (2016), “Türk Boğazlarının Önemi ve Montrö Sözleşmesi ile Sağlanan Denge Rejimi”, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, S.2.